

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Gołdap, 2026 r.

Spis treści

1.	Wstęp.....	4
2.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	18
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
5.1.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy Gołdap).....	20
5.2.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	27
5.2.1.	Charakterystyka gminy Gołdap.....	27
5.2.2.	Zarys historii obszaru Gminy.....	29
5.2.3.	Krajobraz kulturowy	39
5.2.4.	Najważniejsze zabytki z terenu gminy Gołdap.....	46
5.2.3.	Zestawienie obiektów z terenu gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego.....	50
5.2.4.	Zestawienie obiektów z terenu gminy Gołdap wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków ..	55
5.2.5.	Zabytki ruchome.....	56
5.2.6.	Zabytki archeologiczne	56
5.2.7.	Dziedzictwo niematerialne	58
5.2.8.	Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	60
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	61
7.	Założenia programowe	63
7.1.	Cele szczegółowe i działania Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029	64

8.	Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
9.	Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
10.	Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	74
11.	Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	81
	Załącznik nr I – Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.....	82
	Aneks nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych	82
	Aneks nr 2 – wykaz stanowisk archeologicznych.....	98
	Spis tabel.....	112
	Spis rysunków.....	112
	Spis fotografii	112

1. Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.) gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Przedmiotowy dokument stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2021-2024 przyjętego Uchwałą nr XLVI/359/2021 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 28 grudnia 2021 r.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn. zm.)

Ustawa jest kluczowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków. Definiuje ona m.in. pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa: formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, etc.

Ustawa definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,

- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5).

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace, które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

Zabytki nieruchome, rejestrowe, powinny być oznaczone wzorem znaku informacyjnego, który przedstawiony jest poniżej. Za jego umieszczenie odpowiedzialny jest starosta danego powiatu. Wzór znaku został ustanowiony w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r.

Rysunek 1. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na ww. listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Rysunek 2. Logo pomnika historii.

Park kulturowy

Park Kulturowy jest tworzony w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Formę ochrony stanowi także gminna ewidencja zabytków, w której powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,

- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (art. 22. ust. 5).

Ustawa określa także obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. ust. 4),
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19),
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

Istotne dla prowadzonych przez gminę zadań są zapisy w art. 19 ustawy:

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie. Nowelizacja ustawy z dnia 22 czerwca 2017 roku wprowadziła zapis, mający na celu ochronę obiektów zabytkowych, co do których zostało wszczęte postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych, ale decyzja nie jest jeszcze ostateczna: *„od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku”*. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie. (Art. 10 a).

W ramach nowelizacji ustawy samorzady wszystkich szczebli otrzymały możliwość udzielania dotacji na prace przy zabytkach nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, lecz również znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. (Art. 81 ust.1).

Zgodnie z zapisami znowelizowanej ustawy wprowadzone zostały administracyjne kary pieniężne:

Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości*

- podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2025 poz. 1153 z późn. zm.)

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządu gminnego. Ustawa o samorządzie gminnym, jako jedno z zadań własnych gminy, wymienia sprawy z zakresu kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust.1, pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130 z późn. zm.)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania planu ogólnego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2025 poz. 418 z późn. zm.)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami –

w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz w odniesieniu do obiektów w gminnej ewidencji zabytków.

W kontekście ochrony zabytków istotnym przepisem prawa budowlanego jest możliwość skorzystania z odstępstw od sprecyzowanych w ustawie przepisów techniczno-budowlanych, dotyczących projektowania, budowania, użytkowania i utrzymywania obiektów budowlanych. Odstępstwo można uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub decyzji o zmianie sposobu użytkowania obiektu. Organ wydający pozwolenie na budowę występuje w tej sprawie do ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane (art. 9). Należy też zwrócić uwagę, że w myśl prawa budowlanego, budowy i roboty budowlane niewymagające pozwolenia na budowę, jeżeli są wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają pozwolenia na budowę, a jeżeli są wykonywane na obszarze wpisanym do rejestru zabytków - wymagają zgłoszenia, przy czym do wniosku o pozwolenie na budowę oraz do zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 29 ust. 4). Natomiast pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2).

W odniesieniu do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3). Ponadto umieszczanie tablic i urządzeń reklamowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga pozwolenia na budowę (art. 29 ust. 2 pkt 6), a instalowanie krat na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga zgłoszenia (art. 30 ust. 1 pkt 3a).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647 z późn. zm.)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2026 poz. 13 z późn. zm.)

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. 1, pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16, ust. 1, park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach

zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2026 poz. 399 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania (sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości) wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2026 poz. 457 z późn. zm.)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2025 poz. 1338 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385 z późn. zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393 z późn. zm.)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn. zm.)

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 1901),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz.256).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap na lata 2026-2029, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2023 r.)

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;

- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.) – brak aktualizacji

---

Znaczenie dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. Uwzględnia także problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Diagnoza w zakresie objętym programowaniem strategicznym opiera się na trzech obszarach:

- obszar 1: współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 kultura wskazano m.in. na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych (tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze krajowym nie wykazuje objawów zniszczenia). Jednocześnie wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego, które zarówno w Polsce, jak i na świecie, odgrywają również coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i tożsamości narodowej.

Jako cel główny SRKS wskazała wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel główny SRKS realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne:
  - Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
  - Rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- Cel szczegółowy 2. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:
  - Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
  - Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
  - Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
  - Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
  - Wzmocnianie promocji kultury polskiej za granicą.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.
  - Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
  - Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
  - Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap na lata 2026-2029 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Warmińsko-Mazurskie 2030. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego, przyjęta została Uchwałą Nr XIV/243/20 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 18 lutego 2020 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Celem głównym strategii jest spójność ekonomiczna, społeczna i przestrzenna Warmii i Mazur z regionami Europy. Dla realizacji celu głównego zdefiniowano szereg celów strategicznych, z których cel strategiczny: kreatywna aktywność jest najbardziej zbieżny z celami stawianymi dla ochrony dziedzictwa kulturowego regionu. W ramach tego celu strategicznego wyznaczono cele operacyjne, w których realizacji mają uczestniczyć różne instytucje i organizacje (w tym instytucje kultury i organizacje pozarządowe), których zadaniem będzie inicjowanie, animowanie i wspieranie mieszkańców w zakresie rozwoju ich relacji z regionem, w którym żyją.

- cel operacyjny: ukształtowana tożsamość,
- cel operacyjny: silny kapitał społeczny,
- cel operacyjny: wyjątkowe środowisko przyrodnicze

Kierunki działań celu operacyjnego ukształtowana tożsamość:

A. Wiedza o województwie warmińsko-mazurskim:

- wsparcie badań, inwentaryzacji i ochrony oraz odpowiedzialnego udostępniania zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego (m.in. stanowisk archeologicznych, założeń pałacowo-parkowych, obiektów sakralnych, cmentarzy) na cele edukacyjne oraz tworzenie w oparciu o nie produktów turystycznych (w tym ścieżki edukacyjne);
- działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa niematerialnego (w tym: gwara, tańce ludowe, tradycje, wierzenia, zawody tradycyjne);
- krzewienie wiedzy o regionie ze szczególnym nastawieniem na wykorzystanie technologii cyfrowych.

B. Organizacje wzmacniające tożsamość regionalną:

- wsparcie instytucji kultury i organizacji społecznych w celu poprawy jakości i różnorodności oferty kulturalnej regionu i aktywizacji społecznej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym

(w tym włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i wypoczynkowych oraz rozszerzenie kręgu odbiorców (w tym osoby z niepełnosprawnościami, uczniowie))

- upowszechnianie różnych form uczestnictwa w kulturze.

D. Promocja regionu:

- promocja wewnątrz województwa np. oferty kulturalnej oraz turystycznej regionu w powiązaniu z zachętami dla mieszkańców do aktywnego wypoczynku;
- promocja zagraniczna i krajowa, w tym turystyczna.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Obowiązujący Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego został przyjęty Uchwałą nr XXXIX/832/15 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 sierpnia 2018 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest dokumentem długookresowym ściśle powiązany ze strategią rozwoju społeczno-gospodarczego województwa i jest narzędziem do realizacji jednego z ważniejszych zadań samorządu województwa, jakim jest kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej w województwie. W oparciu o ocenę przestrzennych uwarunkowań rozwoju formułuje on kierunki polityki przestrzennej oraz zasady organizacji przestrzennej na poziomie struktur regionalnych. Plan województwa jest aktem wiążącym organy i jednostki samorządu województwa.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020–2023

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą Nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program na lata 2020-2023. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

W dokumencie przedstawiono następujące cele i kierunki działań Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023.

Cel główny: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego

Cel szczegółowy 1 Poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

- Działanie 1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego
- Działanie 2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa

- Działanie 3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa
- Działanie 4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy 2 Wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa

- Działanie 1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki
- Działanie 2. Rozwój działalności muzealnej
- Działanie 3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej
- Działanie 4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego
- Działanie 5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.
- Działanie 6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych)

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy Gołdap)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap na lata 2026-2029, jest zbieżny z dokumentami gminy o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Dla miasta i gminy Gołdap ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- a) w przypadku prowadzenia prac na obiektach wpisanych do rejestru i w ich otoczeniu oraz w granicach obszaru wpisanego do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- b) wszelkie roboty budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu budynków historycznych lub obszarów wpisanych do rejestru zabytków, a także działania mogące naruszać ich ekspozycję (w tym montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam) wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z przepisami odrębnymi)
- c) pozwolenie na prowadzenie robót budowlanych lub rozbiórkę obiektu budowlanego niewpisanego do rejestru zabytków, a ujętego w gminnej ewidencji zabytków wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- d) w odniesieniu do zabytków architektury, zabytków techniki zakazuje się dokonywania zmian mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich);
- e) w odniesieniu do zabytków archeologicznych ochronie podlegają nawarstwienia kulturowe, a wszelkie prace ziemne podejmowane na ich terenie należy poprzedzić badaniami archeologicznymi lub prowadzić pod nadzorem archeologicznym, na które należy uzyskać pozwolenie zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- f) w odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy ochroną należy objąć drzewostan, elementy małej architektury, nagrobki, kaplice, ogrodzenia, a także kompozycję przestrzenną (aleje, układ kwater);
- g) należy zwrócić szczególną uwagę na ochronę ekspozycji istniejących obiektów zabytkowych, jak również elementów krajobrazowych - obowiązuje ochrona historycznego krajobrazu kulturowego z ekspozycją na historyczne dominanty, zieleni i układ drogowy;
- h) w odniesieniu do stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych o własnej formie terenowej obowiązuje zakaz realizacji inwestycji budowlanych i działalności rolniczej (postuluje się pozostawienie terenu jako nieużytek);
- i) w przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić weryfikacyjnymi sondażowymi badaniami archeologicznymi niezbędnymi do zajęcia stanowiska archeologicznego do zagospodarowania terenu;
- j) inwestycje dotyczące infrastruktury technicznej (liniowe) w obrębie nawarstwień kulturowych powinny być prowadzone pod stałym nadzorem archeologicznym;

k) działalność inwestycyjna na obszarach objętych ochroną konserwatorską powinna uwzględniać zachowanie i kontynuację historycznych układów zabudowy oraz adaptację istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich charakteru, preferowane są działania rekonstrukcyjne odnośnie formy i gabarytów obiektów;

l) parametry i wskaźniki nowej zabudowy i zagospodarowania terenu dla zapewnienia ciągłości w kształtowaniu architektury lokalnej powinny nawiązywać do historycznych elementów podlegających ochronie, w tym: linii zabudowy, skali zabudowy, sposobu lokalizacji i rozmieszczenia budynków, formy i gabarytów budynków oraz rodzaju stosowanych lokalnie materiałów budowlanych;

m) dopuszcza się możliwość wprowadzenia rozwiązań architektonicznych uwzględniających nowoczesne technologie w zakresie formy budynku jak i kształtowania sylwety dachu przy zachowaniu wyżej wymienionych elementów podlegających ochronie; w przypadku rozbudowy i dobudowy do istniejących budynków, formę dachu oraz kąt nachylenia połaci dachowej należy dostosować do budynku istniejącego;

n) w odniesieniu do nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do sąsiadujących obiektów historycznych o tej samej funkcji pod względem gabarytów, wysokości, bryły (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych) oraz pokrycia dachów, formy architektonicznej, materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno itp.).

Działalność inwestycyjna, na obszarach objętych ochroną, należy prowadzić zgodnie z zasadami integracji konserwatorskiej, w tym:

- a) zachowaniem i kontynuacją historycznych układów zabudowy,
- b) ochronie istniejących obiektów zabytkowych,
- c) nawiązaniem formą, detalem architektonicznym i rozplanowaniem nowej zabudowy do zabudowy tradycyjnej,
- d) zachowaniem historycznych zespołów osiedleńczych wraz z siecią dróg i zielenią wysoką,
- e) zachowaniem zasadniczych elementów historycznego rozplanowania ulic i placów,
- f) przebudową obiektów dysharmonicznych,
- g) stosowaniem materiałów budowlanych nawiązujących swoim wyglądem do materiałów tradycyjnych,
- h) zasadą adaptacji istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich charakteru.

Zgodnie ze zmianami w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, które weszły w życie 24 września 2023 r., studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Gołdap zachowującego moc do 30 czerwca 2026 r. Zastąpi go plan ogólny.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Na terenie Gminy Gołdap obowiązują następujące opracowania planistyczne sporządzone w trybie przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym:

- 1) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap zatwierdzony uchwałą nr XXX/225/98 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 06 kwietnia 1998r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Suwalskiego nr 24, poz.137.
- 2) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obwodnicy miasta Gołdapi, w ciągu drogi krajowej 657 wraz z terenami przyległymi zatwierdzony uchwałą Nr XX/174/96 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 17 grudnia 1996r ogłoszoną w Dz. U. Woj. Suwalskiego Nr 7, poz.46 z 1997r.
- 3) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap, ograniczonego ulicami Warszawską i Wileńską oraz ogrodami działkowymi „Przyszłość”, zatwierdzony uchwałą nr XLII/228/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz.1118.
- 4) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap , ograniczonego ulicą Stadionową, rzeką Gołdapą i torem kolejowym, zatwierdzony uchwałą nr XLII/229/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz1119.
- 5) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego działek oznaczonych nr geodezyjnymi 158/15, 162/13, 161/1, 163 położonych w obrębie geodezyjnym Kozaki w gminie Gołdap, zatwierdzony uchwałą Nr XLIV/276/2006 Rady Miejskiej w Gołdap z dnia 26 lipca 2006 roku, ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 15 września 2006r. nr 136, poz.2080.
- 6) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Gołdap z pokładami torfów położonych w obrębach geodezyjnych Bałupiany i Wiłkajcie, zatwierdzony uchwałą Nr XLVI/290/2006 Rady Miejskiej w Gołdap z dnia 27 września 2006 roku, ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 15 grudnia 2006r. Nr 195, poz.2711.
- 7) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Gołdap, położonej między ulicą Konstytucji 3 Maja, projektowaną obwodnicą Gołdapi a ulicą Polną zatwierdzony uchwałą nr XXVIII/161/2008 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 24 listopada 2008r.ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 19 lutego 2009r. Nr 26, poz.480 – obowiązuje od 22.03.2009r.
- 8) Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap zatwierdzony uchwałą nr LI/322/10 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 15

września 2010r ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 18 listopada 2010r Dz. Urz. Woj. Warm.-Maz. Nr 184, poz.2342 – obowiązuje od 19.XII.2010r.

9) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Gołdap położonego między obwodnicą Gołdapi, ulicą Wojska Polskiego, projektowaną ulicą łączącą ul. Wojska Polskiego z ul. Osiedle I, ulicą Osiedle I i ulicą Konstytucji 3 Maja, zatwierdzony uchwałą nr LI/321/10 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 15 września 2010r ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego z dnia 18 listopada 2010r. Nr 184, poz.2341 – obowiązuje od 19.XII.2010r.

10) „Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla przebiegu elektroenergetycznej linii napowietrznej 110kV relacji Olecko-Gołdap na terenie gminy Gołdap” w obrębach geodezyjnych: Kozaki, Dziegiele, Pogorzel.” zatwierdzony uchwałą nr V/24/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 27 lutego 2015 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2015, poz.1610 z dnia 29 kwietnia 2015 r. - plan obowiązuje od 14 maja 2015 r.

11) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w gminie Gołdap, obrębie ewidencyjnym Bałupiany, oznaczonego numerami działek: 222/33, 222/36, 222/37, 222/13.-zatwierdzony uchwałą nr XL/260/2017 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 maja 2017 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2017, poz. 2837 z dnia 28 czerwca 2017 r. -plan obowiązuje od 13.07.2017 r.

12) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w Gołdapi przy ul. Wczasowej, w obrębie ewidencyjnym 0001 Gołdap 1, oznaczonego numerami działek: 1966/1, 1966/10, 1966/2, 1966/11, 1966/5, 1966/6, 1966/7, 1966/9, 1966/8, 1965/3, 1965/2, 1965/1, 1965/4, 3280/2. zatwierdzony uchwałą nr XL/259/2017/2017 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 maja 2017 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2017, poz. 837 z dnia 17 sierpnia 2017 r. - plan z wykreśleniami obowiązuje od 1 września 2017 r.

13) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w śródmieściu Gołdapi ograniczonych ulicami: Królewiecką, Armii Krajowej, Tatyzy i Jaćwieską, zatwierdzona uchwałą nr LXVI/411/2018 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 28 września 2018 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2018, poz. 5031 z dnia 21 listopada 2018 r. -plan obowiązuje od 6.12.2018 r.

14) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap, położonego na południowy - wschód od ulicy Ekonomicznej w Niedrzwicy, zatwierdzony uchwałą nr XXVIII/238/2020 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 27 października 2020 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2020, poz. 5115 z dnia 14 grudnia - plan obowiązuje od 29.XII.2020 r.

15) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego na wschód od ulicy Stadionowej-zatwierdzony uchwałą nr XXXI/257/2020 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 29 grudnia 2020 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2021, poz. 1281 z dnia 09 kwietnia 2021 r. -plan obowiązuje od 24 kwietnia 2021 r.

16) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego nad rzeką Gołdapą pomiędzy ulicami: Generała Sikorskiego, Różaną i Lipową w Gołdapi, zatwierdzony uchwałą nr LIX/437/2022 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 5 września 2022 r., ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ. 2022, poz. 5389 z dnia 26 września 2022 r.

17) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w Gołdapi między ulicami: Stadionową i Ustronie, zatwierdzony uchwałą nr LXXII/518/2023 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 maja 2023 r.

18) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Gołdap z pokładami torfów położonych w obrębach geodezyjnych Bałupiany i Wilkajcie, zatwierdzona uchwałą nr VII/53/2024 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 27 sierpnia 2024 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Warmińsko-Mazurskiego poz. 4642 z dnia 29 października 2024 r.

19) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w śródmieściu Gołdapi ograniczonych ulicami: Królewiecką, Armii Krajowej, Tatyzy i Jaćwieską, zatwierdzona uchwałą nr X/65/2024 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 9 października 2024 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Warmińsko-Mazurskiego poz. 5054 z dnia 21 listopada 2024 r. – plan obowiązuje od dnia 6 grudnia 2024 r.

20) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap położonego nad jeziorem Gołdap, zatwierdzona uchwałą nr X/66/2024 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 9 października 2024 r.

21) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap ograniczonego ulicą Stadionową, rzeką Gołdapą i terenem kolejowym, zatwierdzona uchwałą nr XV/88/2024 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 23 grudnia 2024 r.

W treści każdego z powyższych planów zawarto zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, wskazano też strefy ochrony konserwatorskiej oraz obiekty, które objęte są tą ochroną.

Aktualizacja Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Gołdap do roku 2030

W Strategii Rozwoju Gminy Gołdap określono wizję rozwoju, zgodnie z którą gmina ma być postrzegana jako „Gołdap Mazurski Zdrój – wysoka jakość życia i atrakcyjne miejsce turystyczne”. Wizja ta wyznacza kierunki działań rozwojowych, koncentrując się na podnoszeniu jakości życia mieszkańców, rozwoju funkcji uzdrowiskowej oraz wzmocnieniu atrakcyjności turystycznej gminy.

Poniżej przedstawiono cele spójne z przedmiotowym dokumentem.

Cel strategiczny I:

Zwiększenie standardu i dostępności infrastruktury publicznej.

Cel operacyjny 1.1:

- Rozwój i modernizacja infrastruktury uzdrowskiej i rekreacyjnej ogólnodostępnej.

Kierunki działań:

- Tworzenie nowych szlaków turystycznych.
- Rozbudowa systemu ścieżek rowerowych na terenie gminy.
- Rozwój i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej, w tym siłowni na wolnym powietrzu, placów zabaw oraz obszarów rekreacji dla wszystkich grup wiekowych.
- Rozwój infrastruktury kultury.
- Rozwój infrastruktury sportowej i rekreacyjnej.
- Budowa, rozbudowa i modernizacja urządzeń lecznictwa uzdrowskiego.

Cel strategiczny III:

Wzrost aktywności społecznej.

Cel operacyjny 3.2:

- Rozwój całorocznej oferty rekreacyjnej i kulturalnej skierowanej do mieszkańców.

Kierunki działań:

- Opracowanie oferty rekreacyjnej i kulturalnej dla wszystkich grup wiekowych oraz osób ze szczególnymi potrzebami.
- Organizacja i animowanie wydarzeń.
- Tworzenie nowych szlaków turystycznych.
- Tworzenie przyrodniczych ścieżek edukacyjnych.
- Organizacja i współorganizacja imprez sportowych i kulturalnych o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym.
- Doposażenie placówek kulturalnych w niezbędny sprzęt.
- Rozwój oferty świetlic wiejskich.
- Informatyzacja świetlic wiejskich.
- Popularyzacja czytelnictwa.
- Współpraca z instytucjami kultury oraz organizacjami pozarządowymi w celu rozszerzenia oferty kulturalnej.

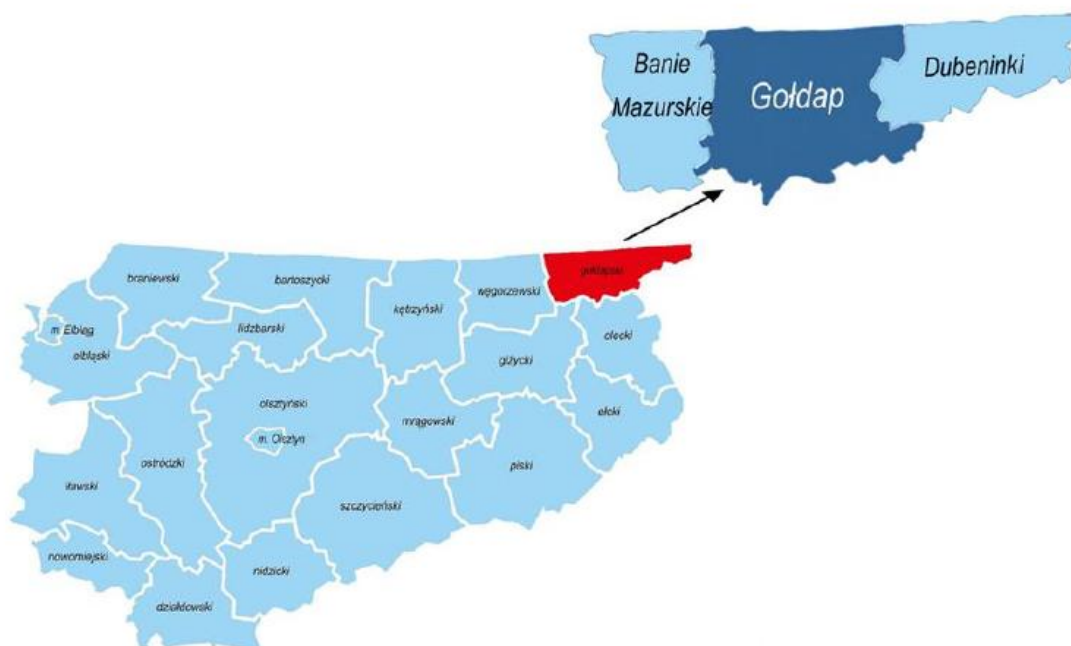
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy Gołdap

Gmina Gołdap położona jest w północno-wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego w powiecie gołdapskim, stanowiąc fragment obszaru funkcjonalnego "Zielone Płuca Polski". Jest to gmina miejsko-wiejska, posiadająca typowe problemy obszarów rolniczych i popegeerowskich. Gmina położona jest w atrakcyjnym turystycznie obszarze, stosunkowo mało dotąd wykorzystywanym. Północną granicę gminy Gołdap stanowi granica państwa z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Sąsiednie gminy to Banie Mazurskie, Dubeninki i Kowale Oleckie. Administracyjnie teren gminy Gołdap obejmuje miasto oraz 30 sołectw

W ujęciu fizyczno-geograficznym jest to obszar, na którym zbiegają się cztery krainy (mezoregiony): Kraina Węgorapy i Garb Szeski, wchodzące w skład Pojezierza Mazurskiego oraz Puszcza Romincka i Pojezierze Zachodnio-suwalskie, należące do Pojezierza Litewskiego. Miasto Gołdap jest centralnym ośrodkiem Mazur Garbatych, krainy położonej między Pojezierzem Suwalsko-Augustowskim a Krainą Wielkich Jezior Mazurskich. Północną granicę miasta stanowi granica państwa, od wschodu, południa i zachodu otoczona jest przez tereny gminy Gołdap.

Powierzchnia gminy Gołdap wynosi 362 km², w tym powierzchnia miasta - 17 km².

Rysunek 3. Gołdap na tle powiatu gołdapskiego oraz województwa warmińsko-mazurskiego

Gołdap od 2000 roku jest uzdrowiskiem o profilu borowinowo - klimatycznym. Na terenie gminy funkcjonuje sanatorium, pijalnia wód mineralnych i leczniczych oraz Mazurskie Tężnie Solankowe. Uzdrowską ofertę uzupełnia nowoczesna infrastruktura z Promenadą Zdrojową, hektarowym placem zabaw, polem do mini-golfa, ścieżkami pieszymi i rowerowymi oraz zewnętrznymi urządzeniami do ćwiczeń nad jeziorem i w centrum.

Szlaki rowerowe

Przez Gołdap przebiega Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo (ok. 2000 km od Elbląga, przez Gołdap do Rzeszowa, z odnogą do Kielc). Wokół Gołdapi jest około 200 km pięknie położonych tras rowerowych.

Najbardziej klarownie oznakowanymi szlakami powiatu gołdapskiego są zielony i czerwony. Trasa tych szlaków w znacznym stopniu obejmuje Puszcę Romincką i jej otulinę.

Szlak kajakowy

Na terenie gminy Gołdap znajduje się jeden szlak kajakowy rzeką Gołdapą. Przebieg trasy: jezioro Gołdap – miasto Gołdap – Juchnajcie – Boćwinka – Sapałówka – Banie Mazurskie – Zakałcze – Mieduniszki.

Ścieżki historyczne

Na terenie gminy Gołdap znajduje się 1 ścieżka historyczna „Tajemnice Puszczy i Lasu Kumiecie”. Ścieżka historyczna poświęcona obiektom niemieckiej kwatery głównej Naczelnego Dowództwa Wojsk Lotniczych i historii „Lasu Kumiecie”. Składa się z 2 tras: krótka 2 km oraz trasy dłuższej 6 km.

Obszary chronione

Na terenie Gminy Gołdap występują następujące formy ochrony przyrody:

1. Park krajobrazowy

Na terenie Gminy zlokalizowana jest część Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej. Teren jest w 80% zalesiony, miejscami przypominający tajgę. Park przecinają doliny rzek Błędzianki, Bludzi i Czerwonej Strugi. Północna granica parku pokrywa się z granicą polsko–rosyjską. Wschodnia i południowa granica parku biegnie nasypem niemieckiej linii kolejowej z początku XX wieku z Gołdapi przez Golubie, Żytkiejmy do Gąbina. W Stańczykach przez dolinę rzeki Błędzianki przerzucono dwa mosty o wysokości 36,5 m.

2. Rezerwat przyrody

1) rezerwat przyrody Mechacz Wielki chroniący dobrze wykształcony kompleks torfowisk

2) rezerwat przyrody Torfowisko na Tatarskiej Górze obejmujący kompleks torfowisk przejściowych i wysokich wraz ze zbiornikiem dystroficznym

3) rezerwat przyrody Czarnówko chroniący fragment borealnej świerczyny bagiennej, boru sosnowego bagiennego i torfowiska wysokiego ze stanowiskami rzadkich i zagrożonych gatunków roślin, takich jak:

manna litewska, turzyca skąpokwiatowa, turzyca szczupła, turzyca życicowa, fiołek torfowy, listera sercowata, widłak wroniec

3. Obszary Natura 2000

W poszczególnych częściach Gminy zlokalizowane są częściowo obszary Natura 2000:

- 1) południowo-zachodnia Puszcza Borecka (PLB280006) OSOP
- 2) południowo-zachodnia Ostoja Borecka (PLH280016) SOOS
- 3) północno-wschodnia Puszcza Romincka (PLH280005) SOOS

4. Pomniki Przyrody

Na terenie Gminy znajdują się 23 pomniki przyrody. Wyróżniono 19 pomników przyrody ożywionej i 4 nieożywionej. Największe skupiska występują na terenie miasta Gołdap (znajduje się tam 8 z nich), kolejne w parku wsi Galwecie i w miejscowości Juchnajcie. Na szczególną uwagę zasługuje żywotnik zachodni w Janach o obwodzie 210 cm i buk zwyczajny odmiany purpurowej w Kowalkach o obwodzie 413 cm.

5. Obszary Chronionego Krajobrazu

Na terenie gminy częściowo znajdują się w poszczególnych rejonach:

- 1) Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Gołdapy i Węgorapy – część północno-zachodnia
- 2) Obszar Chronionego Krajobrazu Grabowo – część zachodnia
- 3) Obszar Chronionego Krajobrazu Wzgórz Szeskich – część centralna
- 4) Obszar chronionego Krajobrazu Dolina Błędzianki – część wschodnia
- 5) Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Rominckiej – część wschodnia.

6. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

- 1) Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Gołdapska Struga – chroni siedlisko parzydła leśnego i naturalną dolinę strumienia
- 2) Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Tatarska Góra – chroni czołowomorenowe jezioro wraz z torfowiskami, gdzie rośnie tojad mocny.

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy

Pradzieje

Tereny Północno -Wschodniej Polski, gdzie leży obecnie Miasto i Gmina Gołdap, do schyłku plejstocenu kilkakrotnie ulegały zmianom klimatycznym spowodowanym przez zlodowacenie. Ewentualne ślady bytności człowieka na tym terenie w okresach ocieplenia zostały zniszczone lub przykryte grubą warstwą osadów polodowcowych. Ostateczne wytopienie się lodowca w XIV tysiącleciu p.n.e. i ocieplenie się klimatu w następnych tysiącleciach pozwoliło na powolne wytworzenie się ekosystemu przyjaznego człowiekowi. Najstarsze ślady przebywania człowieka na Mazurach pochodzą z późnego paleolitu (XI tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się tu niewielkie koczownicze grupy, związane z tzw. kulturą

hamburską. Ich egzystencja w całości opierała się na eksploatacji środowiska naturalnego (łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie). Taki typ gospodarki i osadnictwa panował na interesującym nas obszarze przez następne dwa tysiące lat. Opisywane terytorium zamieszkiwały wówczas plemiona kręgu kultur z liściakami, nazywane tak od przewodniej formy narzędzia krzemienego - grotu strzały w kształcie liścia wierzby. Stanowiska archeologiczne z tego okresu zostały dotychczas odkryte w okolicach Siedlisk i Gołdapi.

Z końcem epoki lodowej (ok. 8300 lat przed Chrystusem) klimat ocieplił się na tyle, że miejsce tundry zajęła tajga. W tych nowych warunkach rozwinęła się urozmaicona roślinność (między innymi jagody) oraz pojawiły się liczne gatunki zwierząt, w tym łownych. Bogactwo pożywienia spowodowało z kolei znaczący przyrost demograficzny i przejście ludzi na wespół osiadły tryb życia. Okres ten nazywamy mezolitem - środkową epoką kamienia. Wówczas na brzegach jezior i rzek (np. wzdłuż biegu Gołdapy, Jarki, Szeszupy) zakładano obozowiska składające się z kilku szałasów. Stanowiska z tego okresu odkryto w Bałupianach. Myśliwsko - rybacko - zbieracki sposób gospodarowania na ziemiach obecnie Północno-Wschodniej Polski charakterystyczny dla kundajskiego kręgu kulturowego trwał jeszcze w późnym mezolicie. Przedstawiciele dwóch kultur tego kręgu (niemeńska i narvska) pozostawili ślady w okolicach Gołdapi. Ludy tego kręgu przejęły jednak od sąsiadów, prowadzących już rolniczy tryb życia, umiejętności wytwarzania naczyń glinianych.

Ludność neolityczna, której egzystencja opierała się już na hodowli i uprawie roli z malejącym udziałem polowania i rybołówstwa, podejmując próby ekspansji na omawiany teren (świadczą o tym nieliczne stanowiska archeologiczne), nie zdołała jednak osiedlić się tutaj na stałe. Sytuacja taka trwała bardzo długo, jeszcze w głąb epoki brązu (po 1800 p.n.e.). Nieliczne archeologiczne ślady osadnictwa plemion posługujących się narzędziami wykonanymi z brązu odkryto w okolicach Gołdapi. Dopiero w połowie pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem nastąpiła tutaj zasadnicza zmiana w strukturze zasiedlenia. Na Mazury przybył nowy lud - Bałowie Zachodni. Zakładali oni osiedla obronne na platformach drewnianych, lokalizowanych na wypłyceniach jeziornych lub silnie obwałowane i chronione palisadami grody na szczytach wzgórz. Od charakterystycznej formy pochówku zmarłych określa się ten lud kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Ludność do niej należąca zajmowała się przede wszystkim rolnictwem, wprowadziła też na te tereny umiejętność wytopu i obróbki żelaza.

Na przełomie er pojawiła się kultura bogaczewska. Wytworzył ją również lud bałtyjski, jednak o znacznie bardziej rozwiniętej kulturze materialnej, najpewniej dzięki kontaktom i wymianie handlowej z Cesarstwem Rzymskim. Na terenie obecnej gminy Gołdap nie natrafiono na ślady kultury bogaczewskiej z I wieku. Prawdopodobne jest jednak, że przedstawiciele tej kultury penetrowali dorzecze Gołdapy z okolic dzisiejszego Węgorzewa gdzie są liczne ślady osadnictwa. Z przełomu I i II wieku pochodzi

natomiast cmentarzysko kurhanowe z okolic Okrasina. W późnym okresie rzymskim (III-IV w.) silnie rozwijało się osadnictwo –Boćwinka, Niedzwica, Nowa Boćwinka, Juchnajcie , Rostki.

Wczesne średniowiecze (w periodyzacji archeologicznej) było ostatnią fazą samodzielnego bytu plemion bałtyjskich na tych ziemiach. Tereny obecnej gminy Gołdap zamieszkiwały w tym okresie plemiona Jaćwingów (graniczących z pruską Nadrowią).

Rody możnowładców plemiennych (nobiles) podzieliły między siebie poszczególne włości, w których wznoszono grody obronne otoczone wieńcem osad. Na terenie gminy pozostały ślady ich grodzisk w Bałupianach i Rostku. Podstawą gospodarki Jaćwingów było rolnictwo uzupełniane hodowlą bydła, łowiectwem, rybołówstwem i bartnictwem. Zajmowali się oni również wyprawami łupieżczymi na ziemie sąsiadów, co powodowało wyprawy odwetowe. Bałtyjskie plemiona Prusów i Jaćwingów nigdy nie zdołały się zjednoczyć, a walki wewnętrzne Bałtów stały się przyczyną ich osłabienia. Jaćwingowie, do początku XIII w. toczyli, ze zmiennym szczęściem, walki z sąsiadami.

Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku

Datowany od 1226 r. podbój Prus przez Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwany Zakonem Krzyżackim, prowadzony z udziałem wojsk księcia mazowieckiego dotarł do jaćwieskich ziem. W 1277 r. rozegrała się krwawa bitwa między Jaćwingami, a Krzyżakami nad jeziorem Skomentno w okolicach Ełku. Kilka lat później kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga pod datą 1280 zapisał: "Koniec wojny w Prusach. Początek wojny litewskiej." Oznaczało to pokonanie plemion pruskich i zajęcie ich terytoriów aż po Niemen.

Rozwój osadnictwa na zdobytym terenie następował znacznie wolniej niż jego podbój. Teren obecnej gminy Gołdap nie był zasiedlany przez Krzyżaków w ciągu dwóch kolejnych stuleci. Po zaciekłych wojnach, na tym obszarze pozostało niewiele ludności, ale do całkowitego wyludnienia nie doszło, o czym świadczą archeologiczne znaleziska ceramiki datowane na XIV-XV w. Pas puszczy pokrywający ten teren stanowił granicę z Litwą, a drogi wypraw krzyżackich prowadzące przez puszcze na Litwę omijały ziemie obecnej gminy Gołdap. Dwie wielkie wojny w 1410 i 1414 r. chociaż toczyły się z dala, miały jednak wpływ na sytuację terenu. W 1422 r. zgodnie z traktatem nad jeziorem Mełno ustalono granicę między Zakonem, a ziemiami podległymi Jagiellonom. Granica ta z niewielkimi korektami dotrwała do okresu międzywojennego. Ziemie obecnej gminy Gołdap stały się tym samym terenem niemal przygranicznym Państwa Zakonnego z Litwą. Leżały one wówczas na terenie komturii Królewieckiej w prokuratorii Węgoborskiej (Węgorzewo). Mimo uporządkowania kwestii przynależności państwowej, osadnictwo nadal rozwijało się z dala od tych terenów.

Kolejne działania wojenne na terenie państwa zakonnego rozpoczęte w 1454, a zakończone drugim pokojem toruńskim w 1466 roku, spowodowały osłabienie pozycji państwa zakonnego i jego znaczne

zmniejszenie terytorialne. Zakon podejmował próby odzyskania dawnej swojej pozycji. Ostatni wielki mistrz krzyżacki Albrecht von Hohenzollern – Ansbach, siostrzeniec Zygmunta Starego, odmawiał złożenia hołdu królowi polskiemu i wszczął wojnę pruską (1519-1521), która nie przyniosła jednak rozstrzygnięcia. Zainteresowanie wielkiego mistrza i księcia prądami reformacji spowodowało przekształcenie w 1525 roku państwa zakonnego w świeckie Prusy Książęce, które pozostawały lennem Polski. Czas panowania księcia Albrechta von Hohenzollern - Ansbach (1525-1568) to nowy okres osadniczy. Obszar obecnej gminy Gołdap wszedł wówczas w skład starostwa Węgoborskiego (Węgorzewskiego). Akcja osadnicza podjęta do 1540 roku zaczęła rozwijać się wzdłuż rzeki Gołdapy (bez przywileju lokalizacyjnego). Powstała wówczas wieś czynszowa Górne. Po 1540 natomiast utworzono na podobnych zasadach wieś Botkuny. Obie były wsiami czynszowników. Powstała też wieś czynszowa Boćwinka z inicjatywy starosty Jana Puscha, majątek ziemski Galwiecie. Jednak zagospodarowywanie terenów obecnej gminy Gołdap, na obszarach wydartych puszczołom, wiąże się z okresami kolonizacji Prus do 1569 (nadania starosty Jana Puscha do 1562 roku i Wawrzyńca Rocha w latach 1563-1569). Tereny puszczy to Puszcza Borecka i Puszcza Romincka. Wówczas, zgodnie z wykazem z 1563 roku, powstały dobra szlacheckie Babki, Bałupiany, Błędowie, Broniszach, Dorsze, Dzięgiele, Dunajek Blenda, Główka, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Marcinowo, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzal, Regiele, Rudzie, Stara Buda (Siedlisko), Sokoły, Suczki, Tatary, Wilkasy, Zatyki. Powstały także wsie czynszowe Bitkowo, Botkuny, Dunajek, Grabowo, Dunajek, Grygieliszki, Jałońskie, Jeziorki Małe, Jeziorki Wielkie, Juchnajcie, Kamionki, Kolniszki, Kołkowo, Łobody, Marcinowo, Mażucie, Młyniki, Pietrasze, Pogorzal, Rożyńsk Wielki, Samoniny, Skoczce, Wiłkajcie, Włosty, Wronki Wielkie, Żelazki.

Na ten okres przypada również utworzenie miasta Gołdap. Nie powstało ono na „surowym korzeniu”, wcześniej na tym terenie, około połowy XVI wieku, istniały wsie Jerkiszki i Szyłajty. W 1551 we wsi Szyłajty wzmiankowany był dwór myśliwski czy też folwark książęcy. 15 grudnia 1565 roku książę Albrecht von Hohenzollern – Ansbach polecił starostom Rynu, Olecka i Wystruci wskazać miejsce na założenie nowego miasta. Wybrano teren nad spławną rzeką Gołdapą w miejscu przeprawy na szlaku z Litwy do Królewca, zaledwie 3 mile (ok. 22 km) od granicy, w miejscu gdzie istniały już wspomniane wsie i nieruchomości książęca. Nadzór nad założeniem miasta przyjął radca dworu Kasper von Nostitz. Bezpośrednio odpowiedzialny był Bronisz Rosteck. Początkowo miasto planowano na stu obywateli, jednak chętnych było około 350. Dlatego też poza setką pełnoprawnych obywateli otrzymujących po jednej włóce, osadzono zagrodników z przydziałem po trzy morgi. 14 maja 1670 roku w Królewcu książę Albrecht Fryderyk potwierdził na piśmie przywilej dla Gołdapi, podobny do aktu oleckiego. Miastu nadano prawo chełmińskie z herbem, sądem i ławą sędowniczą. Z wyższymi instancjami w starościńskiej Wystruci i książęcym Królewcu. Pierwsze lata były niezwykle trudne z powodu konkurencji Olecka. Jako datę ustabilizowania się pozycji miasta wskazuje się 1608 rok kiedy to geodeta Marcin Nagiel wyznaczył granice i naniósł je na mapy. Miasto usytuowane na lewym, wysokim brzegu rzeki Gołdapy, otrzymało

regularny układ z rynkiem na którym zlokalizowano ratusz. Kościół z domem kapelana umieszczono na północ od rynku, w pobliżu rzeki Gołdapy. Z rynku wychodziły cztery ulice. Miasto otrzymało grunt pod szkołę, szpital i cmentarz. Zezwolono na budowę cegielni. W Gołdapi miały odbywać się cztery jarmarki w roku i cotygodniowy targ.

Na terenie obecnej gminy Gołdap utworzono trzy parafie ewangeliczne: w Gołdapi w 1568 roku, w Górnem w 1574 roku i w Grabowie w 1588 roku. Taki rozmach osadnictwa na terenie "uśpionym" przez dwa stulecia był działaniem uwarunkowanym względami geopolitycznymi i demograficznymi (utrata ziem i przemieszczenie się ludności z dawnych terenów zakonnych oraz napływ Polaków, Litwinów, Rusinów i Niemców na wschodnie tereny Prus Książęcych). W tym czasie interesujący nas obszar nawiedzały jednak zarazy, po części jako wynik migracji ludności. Nie wpłynęły one jednak znacząco na sytuację ludnościową. Do końca wieku XVI na terenie gminy Gołdap w pełni ukształtował się trzon osadniczy, który przetrwał do 1945 roku. Nieliczne miejscowości jakie powstały w wiekach późniejszych dopełniły obrazu osadnictwa.

Przemiany w XVII-XVIII wieku

Leżące w obszarze powiatu węgorzewskiego ziemie obecnej gminy Gołdap (parafie Grabowo, Górne) i powiatu wystruckiego (parafia Gołdap) miały swoje wójtostwa. Mimo podejmowanych działań administracyjnych i zachęt rozwój interesującego nas terenu gminy osłabł. Jednostki osadnicze zaplanowane z dużym rozmachem w wieku XVI, w wyniku niesprzyjających okoliczności, nie tylko nie rozwinęły się, ale uległy w wielu przypadkach zniszczeniu. Regres trwał do początku XVIII w. Przyczyniły się do niego zarazy (1620, 1625, 1630) dziesiątkujące ludność zniszczenia spowodowane najazdem wojsk tatarsko-litewsko-polskich z lat 1656 i 1657. Sytuacja nie uległa jeszcze ustabilizowaniu, a już w pocz. XVIII w. pojawiła się straszna w skutkach dżuma.

Miasto Gołdap, w którym podejmowano budowę świątyni, domostw i budynków miejskich nawiedzały pożary, zarazy i wspomniany wyżej najazd wojsk tatarsko-litewsko-polskich. Rolniczy charakter Gołdapi utrzymywał się przez cały XVII wiek, a nieszczęścia jakie ją nawiedzały powodowały potrzebę ciągłej, kosztownej odbudowy i przebudowy domostw kościoła czy ratusza. Zabudowa miasta musiała być jednak nadal drewniana skoro w 1691 roku z pożogi ocalał jedynie kościół z plebanią, ratusz i trzy domy.

W XVII wieku powstały wsie chłopskie Dąbie, Janowo, Pietraszki Rakówek oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Gieraliszki (1695).

W 1701 roku Prusy stają się królestwem. Książę Fryderyk III został królem Fryderykiem I. Jego następca Fryderyk Wilhelm I odwiedził w 1721 r. wschodnie tereny Królestwa aby ocenić ich stan. Od tego roku z inicjatywy króla rozpoczęła pracę komisja nadzorująca zagospodarowywanie kraju i jego nową kolonizację. W tych czasach wprowadzono nową miarę gruntów - miarę olecką (pręt olecki 4,16 m), która

obowiązywała w latach 1722-1750, a przy wymierzaniu zagród chłopskich w dobrach królewskich stosowano ją jeszcze w 1773 r. W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I podejmowano usilne działania zmierzające do ożywienia gospodarczego omawianego terenu jak i całych Prus. Wprowadzono nowe podziały administracyjne. Dawne wójtostwa zastąpiły urzędy królewskie. Parafie w Grabowie i Górnym podlegały urzędowi we Wróblach a parafia Gołdap urzędowi w Kiautach (Kiauten) Król przywiązywał też dużą wagę do rozwoju oświaty (Principia Regulativa z 3 lipca 1736r.) dokonując reformy szkolnictwa elementarnego. Powstał również fundusz Mons Pietatis, z którego środki przeznaczono na uposażenia nauczycieli szkół wiejskich. Powstały wówczas szkoły w miejscowościach: Boćwinka (1736), Botkuny (1736), Dunajek (1737), Grabowo (pocz. XVIII w.), Juchnajcie (1736), Kamionki (1737), Kalniszki (1737), Łobody (1737), Rożyńsk Wielki (1737).

W 1719 roku król Fryderyk Wilhelm I zdecydował o utworzeniu garnizonu wojskowego w Gołdapi sprowadzając oddziały kawalerii. Przy tej okazji wzniesiono w mieście koszary i szkołę jazdy. W kolejnych latach zmieniały się jednostki wojskowe i rodzaje wojska. Miasto stopniowo zmieniało swój charakter z rolniczego na rzemieślniczy. Rozwijał się również układ przestrzenny. Oprócz czterech ulic wychodzących z rynku, a wiodących do czterech bram, było czternaście bocznych ulic. W mieście powstał nowy kościół ewangelików reformowanych (garnizonowy) stojący na rynku wraz z ratuszem, szkołą jazdy i czterema domami. Wśród, przeważnie piętrowych domów, tylko nieliczne były murowane. W drugiej połowie XVIII wieku wybudowano wodociąg miejski i wybrukowano ulice. Ponadto miasto miało cztery budynki bramne, dwa zespoły koszarowe, folusz i młyn wodny, wiatrak, szpital, wagę publiczną. Wśród ludności i wojskowych byli katolicy do których z posługą przyjeżdżał jezuita ze Świętej Lipki. W końcu XVIII wieku przez miasto przechodziły dwie poczty (polska i litewska). W Gołdapi, w latach 60. XVIII wieku, przebywał słynny filozof Immanuel Kant.

Panujący w latach 1740-1786 Fryderyk II zwany Wielkim podjął kolejne działania reformatorskie. Z jego inicjatywy w 1751 r. została wprowadzona reforma administracyjna, dawne starostwa uznano za zbędne i z ich połączenia powstały nowe powiaty ziemskie. W latach 70. XVIII wieku utworzono urzędy sędownicze. Na terenie obecnej gminy wybudowano dalsze szkoły: Grabowo (2 poł. XVIII w), Jeziorki Wielkie (1756), Konikowo (1780), Kozaki (2 poł. XVIII), Rakówek (1778), Marckinowo (2 poł. XVIII), Siedlisko (1779), Surminy (2 poł. XVIII), Włosty (1759), Zatyki (2 poł. XVIII), Żelazki (2 poł. XVIII). Reformy i wyprowadzanie kraju z kryzysu przerwała jednak wojna siedmioletnia (1756-1763), która spowodowała kolejne spustoszenia i okupację wschodnich terenów Prus przez wojska rosyjskie.

W XVIII wieku powstały wsie chłopskie: Czarnówka jako wieś królewska (1785), Nowa Boćwinka (XVIII/XIX w.), Osowo (1719) oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Kalniszki (1736).

Z końcem XVIII w. nastąpiło wzmocnienie terytorialne Prus kosztem Polski jako wynik rozbiorów (1772, 1793 i 1795). Wiązała się z tym nowa akcja osadnicza wspierana finansowo przez państwo pruskie.

Wiek XIX

Początek wieku XIX to wojny napoleońskie, które przyniosły na wschodnie ziemie Mazur spustoszenie zasobów żywności, głód i zarazy. W roku 1807 do Gołdapi wkroczyły oddziały polskie generała Jana Henryka Dąbrowskiego. liczące pięć tysięcy żołnierzy. Po wycofaniu się wojsk polskich do Węgorzewa ściągnięto oddziały rosyjskie i pruskie.

Jeszcze w czasie tych wojen, w wyniku klęski pod Jeną konieczna była gruntowna przebudowa wewnętrzna Prus. Projekt opracowany przez reformatora Prus barona Karla von und zum Steina, zakładał reformę agrarną („Oktoberedikt” z 9.X.1807 r.), zmiany w ordynacji miejskiej i reorganizację urzędów („Städteordnung” z 19.XI.1808r.). Edyktem z 9 października 1807 r. zniesiono poddaństwo i umożliwiono zakup ziemi przez mieszczan i chłopów. Celem było uśmierzenie buntów chłopskich zapoczątkowanych w końcu XVIII w. i poprawa efektywności rolnictwa. Prawdziwe uwłaszczenie przyniósł jednak edykt wydany za ministra K. A. von Hardenberga z 14 września 1811. Uwłaszczenie wprowadzano w życie powoli - do 1847 r. co piąty chłop posiadał ziemię. Trzecia z reform dotyczyła aparatu państwowego i wojska (16. XII.1808). Edykt z 11 marca 1812 r. umożliwiał Żydom osiedlanie się na terenie Prus. Ludność żydowska pojawiła się tutaj dopiero w pocz. XIX wieku, z 1823 roku pochodzi informacja o istnieniu synagogi.

Reforma administracyjna z 1816 r. dokonała zmian w rozgraniczeniu rejencji królewieckiej i gąbińskiej. Nowy podział na powiaty spowodował włączenie obszaru obecnego Miasta i Gminy Gołdap weszła w 1818 roku w skład powiatu gołdapskiego należącego do rejencji gąbińskiej. Podział ten stawał się z wolna podstawą do wyznaczenia granic obwodów kościelnych i okręgów sądowniczych.

Około połowy XIX w. podjęto budowę dróg bitych na Mazurach. W latach 1846-1855 wybudowano drogę z Wystruci przez Gołdap i Olecko do Ełku. Po 1860 roku natomiast wytyczono drogi do Węgorzewa i do Żytkiejm. W XIX wieku powstały majątki ziemskie: Okrasin (1826) i Rostek oraz wieś chłopska Marcinowa Wólka (1817).

W omawianym okresie na terenie obecnej gminy osiedlali się katolicy, dla których w 1894 roku utworzono parafię i wybudowano kościół w 1899 roku. Była to jedyna parafia katolicka w powiecie gołdapskim i należała do diecezji warmińskiej.

Powstanie Cesarstwa Niemieckiego (1 stycznia 1871) wpłynęło na rozwój gospodarczy terenu i wyprowadzenie z izolacjonizmu. Wejście państwa w epokę pary spowodowało rozwój sieci kolei żelaznej jak też przemysłu i rolnictwa. Nowa maszyna parowa umożliwiała szybki przewóz towarów i ludzi oraz dynamiczny rozwój przemysłu, którego wyroby sprawnie przewożono we wszystkie zakątki cesarstwa. Rozwinął się również przemysł przetwórczy płodów rolnych. Przy dworach powstawały liczne gorzelnie. W 1878 roku Gołdap stała się stacją kolei żelaznej, kiedy to zbudowano linie łączącą miasto z Wystrucią. Dalsze połączenia z Ełkiem (1879), Węgorzewem (1899), Romontami Wielkimi (1900), Żytkiejmami (1927)

uczyniły ze stacji węzeł kolejowy. Powstała gęsta sieć kolejowa na terenie powiatu umożliwiającą szybkie przemieszczanie się ludności do miasta powiatowego - Gołdapi, ale dająca także bardzo dobre połączenia obszaru powiatu z centrami w całych Niemczech. To z kolei wpływało na migracje ludności i pozwalało intensyfikować i mechanizować rolnictwo, które było podstawowym zajęciem ludności na omawianym obszarze. Pojawiały się produkty przemysłowe, których nie wytwarzano na miejscu. Ścisłe kontakty z uprzemysłowionymi landami prowadziły do zmian osadniczych: tworzenia nowych gospodarstw chłopskich, rozwoju sieci osadnictwa kolonijnego. Coraz większego znaczenia nabierała także sieć dróg kołowych, proces jej rozbudowy trwał jeszcze do I wojny światowej.

Przełom XIX i XX wieku to okres kształtowania się zachowanego do dziś krajobrazu kulturowego obszaru gminy. Wcześniejsze formy ubogiego budownictwa mazurskiego (drewniane, gliniane i kamienne) zachowały się w formie szczątkowej. Ważnym dla rozwoju budownictwa było wynalezienie pieca kręgowego Fryderyka Hoffmana, które przyczyniło się do rozwoju budowy cegielni na terenie powiatu. Wydajność cegielni z piecem Hoffmana przyczyniła się do dynamicznego rozwoju budownictwa ceglanego. Pojawiały się dość powszechnie budowle murowane z cegły kryte dachówką. Nadal wykorzystywano jednak naturalny materiał jakim był kamień polny.

W latach 70. XIX w. na terenie gminy istniały majątki ziemskie ukształtowane już od ok. poł. XVI w. (Babki, Broniszach, Dąbie, Dorsze, Dunajek Blenda, Galwecie, Gieraliszki, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzal, Rudzie, Wilkasy, Zatyki). Do pierwszej wojny światowej powstały jeszcze majątki Bitkowo (Slepowo), Boćwinka Młyn, Jabramowo, Mażucie, Okrasin, Rakówek, Rostek, Rożyńsk Mały.

Miasto Gołdap zmieniało swoje oblicze, powstawały nowe murowane domy i obiekty użyteczności publicznej między innymi szkoła powszechna, szpital na sześćdziesiąt łóżek, który powstał przed pierwszą wojną światową, banki. Rzeźnia miejska - 1889 rok. W 1900 roku miasto zgazyfikowano, w 1905 roku wybudowano wodociągi i kanalizacje. W panoramie miasta pojawiły się budynki techniczne z charakterystycznymi metalowymi zbiornikami gazowymi oraz wieże wodne systemu miejskiego i kolejowego. Stacja kolejowa poza budynkiem dworcowym otrzymała lokomotywnie z zapleczem technicznym i rozbudowane osiedle domów mieszkalnych dla kolejarzy. W zachodniej części miasta pojawił się duży zespół zabudowań koszar wojskowych, które zajął 44 pułk piechoty hrabiego Dönhoff. W koszarach tych stacjonowały ponadto drugi batalion 59 Pułku Piechoty oraz szwadrony kawaleryjskie (najpierw 12 pułku ułanów z Wystruci, potem Pułku strzelców konnych z Węgorzewa). Wokół miasta, jak i na terenie gminy Gołdap, nie budowano fortyfikacji.

Naturalne walory przyrodnicze (las i jeziora) zaczęły wzbudzać zainteresowanie letników. Puszcza Romincka zasobna w zwierzynę łowną była z kolei atrakcyjna dla myśliwych. W pobliżu Romint, już poza granicami gminy i miasta Gołdap powstał pałacyk myśliwski i kościółek św. Huberta. miejsce to często

odwiedzał cesarz Wilhelm II. W puszczy wchodzącej w obszar gminy odnaleźć można kamienie upamiętniające sukcesy myśliwskie cesarza.

Od I wojny do końca II wojny światowej

Spokojny rozwój powiatu przerwała pierwsza wojna światowa. Zajęcie miasta i terenu gminy przez wojska rosyjskie nastąpiło już 20 sierpnia 1914 roku. W trakcie walk miasto zostało wyzwolone przez wojska niemieckie i ponownie zajęte przez Rosjan. Okupacja miasta trwała od listopada 1914 do lutego 1915 roku i przyniosła duże straty materialne. Praktycznie większość budynków przy rynku została spalona. Zniszczony został dworzec kolejowy liczne zabudowania w mieście jak i na terenie wsi. Zniszczenia objęły budynki użyteczności publicznej oraz infrastrukturę. Obecnie widowym śladem walk są liczne cmentarze wojenne.

Po wojnie spór między Polską a Niemcami o przynależność Mazur rozstrzygnął plebiscyt na korzyść Niemiec. Prusy Wschodnie, w tym również interesujący nas obszar, oddzielone od Niemiec terytorium Polski, która odzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej, były izolowane i zubożone.

Okres międzywojenny to czas odbudowy ze zniszczeń wojennych. Charakterystyczna zabudowa tych czasów dominuje obecnie wśród historycznej zabudowy miasta. Dojście do władzy w 1933 roku Adolfa Hitlera rozbudziło nadzieje na poprawę sytuacji regionu. Widocznymi zmianami, była rozbudowa obszaru miasta, która zaznaczyła się w budownictwie komunalnym (1936-1937). Zmiany polityczne prowadziły jednak do utraty tożsamości Prus na rzecz nowoczesnego totalitarnego państwa hitlerowskiego. Wprowadzenie systemu monopartyjnego, zmiany dawnych mazurskich nazw miejscowości - to widoczne, choć nie jedyne przejawy działania nowej władzy.

Porozumienia traktatu wersalskiego z 1919 roku zabraniały pokonanym Niemcom budowy umocnień, na terenie gminy nie pojawiły się formy tego budownictwa. Z uwagi na przygraniczne położenie gminy, z natury mało obronne, nie planowano rozbudowy kompleksów fortyfikacyjnych. Łatwość dostępu z tych ziem poza granice Prus Wschodnich spowodowała natomiast myślenie ofensywne. Rozbudowano w latach 1936-1939 linię Gołdap – Żytkiejmy i zbudowano liczne mosty na przecięciu drogi żelaznej i kołowych. W mieście Gołdapi w latach 1935/36 powstał nowy kompleks koszarowy po zachodniej stronie miasta, na zachód od koszar piechoty. Stacjonowała w nim 2 kompania 1 Pruskiego Pułku Zmechanizowanego czyli strzelcy pancerni. W koszarach 44 Pułku Piechoty stacjonował 22 Pułk Piechoty.

W okresie międzywojennym na terenie gminy silnie rozwijał się przemysł drzewny, wydobywczy (żwir i torf), produkcja materiałów budowlanych (cegła palona i sylikatowa). Rolnictwo to przede wszystkim mleczarstwo i produkcja żywca, co z kolei wpływało na rozwój przemysłu mięsnego. Na terenie gminy działała pływalia nad jeziorem Szylińskim ob. Gołdap. Rozwijało się narciarstwo w pobliżu Pięknej Góry. Puszcze Borecka i Romincka stanowiły atrakcję dla letników.

Hitlerowskie Niemcy zmierzały ku wojnie. Atak na Polskę 1 września 1939 roku rozpętał drugą wojnę światową. Przesunięcie się działań wojennych na wschód spowodowało budowę kwater dowódczych. W otoczeniu kwatery Hitlera w Gierłozy powstały kwater dowodzenia. W okolicach Gołdapi, w lesie Kumiecie powstała, jedna z dwóch mazurskich kwater marszałka Hermana Göringa, Kwatera Dowództwa Wojsk Lotniczych (OKL) „ROBINSON” (1940-1942) składająca się z baraków i żelbetowych schronów. W tymże lesie powstały równocześnie inżynierskie budowle doświadczalne, w których testowano silniki do broni rakietowej.

Puszcza Romincka, tak jak w czasach cesarstwa, była nadal miejsce polowań dygnitarzy Rzeszy, w tym marszałka Hermana Göringa. W 1935 roku dwa kilometry od cesarskiego pałacu myśliwskiego w Romintach rozpoczęto budowę rezydencji Göringa, którą oddano do użytku 26 września 1936 roku i nazwano „Jaegerhof”. Świadectwem tej przeszłości jest potoczna nazwa polskiej części Puszczy Rominckiej – „Puszcza Göringa”.

Działania wojenne prowadzone początkowo z dala od terenów obecnej gminy Gołdap, w wyniku kontrofensywy radzieckiej, zbliżały się nieuchronnie do granic Prus Wschodnich, a tym samym do terenu gminy. Armia Czerwona dotarła do granic Prus w październiku 1944 roku. W nocy z 19 na 20 października 1944 roku na hasło „Johannisfeuer” dokonano zniszczenia obiektów w lesie Kumiecie. Ewakuacja ludności cywilnej, trwała do końca 1944 roku. Wsie, majątki dworskie i zabudowa kolonijna znacznie się wyludniły.

Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.

Wojska radzieckie wkroczyły na teren gminy już w październiku 1944 roku, ale zostały wyparte. W styczniu 1945 roku ziemie powiatu gołdapskiego zajęły ostatecznie oddziały Armii Czerwonej, w ślad za nimi ruszyła polska ludność przygraniczna. Symboliczne przekazanie władzy przez Rosjan stronie polskiej nastąpiło 10 czerwca 1945 roku. Omawiany teren włączono do Polski, administracyjnie do woj. białostockiego, a główne miasto przedwojennego powiatu Gołdap utrzymało swoją funkcję. Utrzymano powiat, mimo że duża jego część weszła w skład Obwodu Kaliningradzkiego. Dość szybko gmina i miasto zostały splądrowane przez ludność z terenu Suwalszczyzny, ale osiedlanie następowało jednak wolniej. Zniszczenia w powiecie były znaczne. Bardzo ucierpiała Gołdap. Wiele wsi uległo całkowitemu zniszczeniu, wiele ocalało w formie szczątkowej. Znaczej likwidacji uległy linie kolei normalnotorowej. Przez długie lata powojenne działała jedynie linia Gołdap przez Olecko do Ełku (obecnie linia ta jest nieczynna).

Lata powojenne to nie tylko zmiana przynależności państwowej terenu dawnego powiatu Gołdap, ale również tworzenie nowej administracji i zrębów nowego systemu politycznego. System ten wywarł znaczący wpływ na przekształcenia własnościowe, światopoglądowe, gospodarcze i planistyczne. Rolniczy charakter powiatu gołdapskiego, ze słabo rozbudowanym przemysłem, utrzymał się w okresie powojennym. Ustrój socjalistyczny, funkcjonujący wówczas w Polsce, dopuszczał wprawdzie formalnie

własność prywatną, jednak dominującą stała się własność państwowa i spółdzielcza. Zniszczone w 80% tereny zabudowy miejskiej zostały w znacznym stopniu upaństwowione, a nowa zabudowa niszczyła dawne podziały geodezyjne. Dawne majątki, jak i część gruntów dawnych wsi zostały włączone do Państwowych Gospodarstw Rolnych, akweny wodne przejęły Państwowe Gospodarstwa Rybackie, lasy upaństwowiono. Z czasem też miejsce prywatnego handlu zajęły spółdzielnie – Spółdzielnia Spożywców Społem, Miejski Handel Detaliczny i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. Scentralizowany system zarządzania i finansowania odciskał swoje piętno na wielu dziedzinach życia ludności, między innymi na oświacie, kulturze i ochronie zdrowia. Wprowadzanie zasad planowania przestrzennego powodowało zmiany zabudowy wsi z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi jak i standardowymi zagrodami chłopskimi. Krajobraz mazurski ulegał przeobrażeniom. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., zwiększono liczbę województw i zlikwidowano powiaty, na omawianym terenie utworzono Miasto i Gminę Gołdap i włączono do województwa suwalskiego. Był to okres systemowego budownictwa i rozwoju firm państwowych. Na terenie dawnych majątków dworskich pojawiała się nowa utylitarna zabudowa produkcyjna oraz osiedla domów z betonu. Widoczną pozostałością tego okresu są ponadto jednorodne sklepy GS i zlewnie mleka.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w Polsce po 1989 roku, doprowadziły między innymi do zmian własnościowych. Ich pierwszym przejawem była komunalizacja majątku państwowego, prywatyzacja i wyprzedaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Proces ten, trwający do dzisiaj, obok skutków pozytywnych (tworzenie nowych przedsiębiorstw prywatnych, rozwój budownictwa, głównie prywatnego), rodzi też negatywne (bezrobocie, znaczne zróżnicowanie dochodów społeczeństwa). W sferze usługowej wyraźnie dominują gospodarstwa agroturystyczne związane z obsługą ruchu turystycznego.

W 1998 roku dokonano kolejnej reformy administracyjnej. Powstał wówczas powiat olecko-gołdapski. Zmniejszono również liczbę województw likwidując województwo suwalskie i tworząc województwo warmińsko - mazurskie z siedzibą w Olsztynie, w którego skład weszło Miasto i Gmina Gołdap w powiecie olecko gołdapskim (1999-2001), a od 1 stycznia 2002 roku w powiecie gołdapskim.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Założenie urbanistyczne

Historyczny układ urbanistyczny Gołdapi

Naturalną linią, o którą oparto układ przestrzenny miasta, był północny brzeg rzeki Gołdapy. Wytyczenie miasta nastąpiło na terenie istniejącego już osadnictwa wiejskiego. Nadanie praw miejskich w 1570 roku nie doprowadziło jednak do szybkiego ukształtowania miasta, proces ten trwał do 1608 roku. W tym bowiem roku geodeta Marcin Nagel, wymierzał grunty miejskie, również z tego roku pochodzi pierwszy plan miasta. Schematyczny plan, uważa się na ogół za dokument mało precyzyjny. Innymi źródłami wiedzy o mieście są: akt nadania praw miejskich, późniejsze przekazy pisane i ikonograficzne oraz zachowany i czytelny jego układ urbanistyczny. Szesnastowieczne miasto otrzymało rozległy, prostokątny rynek o wymiarach 175 na 200 metrów, wokół którego stały domy mieszkalne. Domy te lokalizowano na działkach o długości 50-60 m i szerokości 10-15 m. w planie z 1608 roku przedstawione zostały domy piętrowe, ustawione szczytem do rynku, wejścia do nich były umieszczone asymetrycznie, z boku. Przekazy archiwalne nie potwierdzają takiego obrazu miasta. Domy w Gołdapi były przeważnie parterowe. Miasto w XVI i XVII wieku nie miało tak regularnej zabudowy jak przedstawia to plan z 1608 roku. Podział geodezyjny zastosowany wówczas w przypadku zabudowy przyrynkowej utrzymywał się do końca okresu międzywojennego, choć na przełomie XIX i XX wieku były przypadki scalania działek. Typowy dom, wznoszony w Gołdapi na przestrzeni dziejów, był budowany zarówno w układzie kalenicowym jak i szczytowym. Jego skalę wyznaczał podział parcel i wysokość do dwóch kondygnacji z gospodarczym poddaszem w wysokim, dwuspadowym dachu. Przy ulicach stały raczej parterowe domy typu wiejskiego jedno-, dwu- i wieloizbowe. Według planu z 1608 roku na rynku stał parterowy potrójny dom szczytowy - ratusz. Na podstawie przekazów historycznych wiemy, że ratusz był drewniany, piętrowy z wieżyczką mieszczącą zegar. Na parterze znajdowała się waga i odwach, a na piętrze odbywały się nabożeństwa w obrządku ewangelicko - reformowanym. Wokół ratusza były ławy i kramy. Na planie z 1608 roku z naroży rynku w kierunku wschodnim i zachodnim wychodzą po dwie ulice, wiemy, że miały one szerokość ok. 6 m. Domy przy tych ulicach były parterowe. Od wschodu dwie ulice wychodzące z rynku zbiegają się w jedną. Zabudowa mieszkalna musiała być uzupełniona budynkami gospodarczymi w tym inwentarskimi, czego plan z 1608 roku nie ukazuje.

Możemy przyjąć, że w Gołdapi od XVI wieku po wiek XIX nie wykształcił się typ kamienicy mieszczańskiej znany z innych miast z terenu Prus, jednak na stosowane tutaj rozwiązania miały wpływ liczne tendencje wypracowane przez wieki, a znane z zachowanych przykładów na terenie Prus Wschodnich i Zachodnich bez względu na stosowany materiał i technologie. Częste wojny i kataklizmy, które miały wpływ na losy miasta, nie dały szansy na wypracowanie jednorodnej architektury. Przez następne stulecia stały być tylko jeden element w zabudowie miasta - podział własnościowy, choć i on ulegał okresowym zachwianiom.

Ważnym elementem miasta była świątynia ewangelicko-augsburska. Plan z 1608 roku umieszcza ją, zgodnie ze stanem faktycznym, na północ od rynku i na południe od koryta rzeki Gołdapy. W tym miejscu znajduje się wzgórze dominujące nad okolicą.

Kościół miał burzliwe losy, jednak jego bryła budowli orientowanej, z wieżą od zachodu, pozostała od przełomu wieków XVI/XVII pozostała charakterystyczną dominantą miasta. Zgodnie z przywilejem, pod budowę świątyni wyznaczono obszar 15 (ok. 57 m) na 10 prętów (ok. 38 m). Na dom kapelana i szkołę, po połowie, obszar 5 prętów (ok. 19 m) na 20 prętów (ok. 76 m). Na cmentarz przeznaczono dwie morgi. Pod szpital przewidziano obszar 20 prętów (ok. 76 m) na 5 prętów (ok. 19 m).

Przekazy historyczne informują o istnieniu palisady wokół miasta i czterech bramach (Wystruckiej, Węgorzewskiej, Młynarskiej i Kozackiej). Brama Węgorzewska była zapewne w pobliżu ul. Żeromskiego. Brama Wystrucka stała prawdopodobnie przy obecnej ulicy Mazurskiej, ponieważ w jej okolicie przeniesiono w XVIII wieku cmentarz istniejący do dziś. Nazwę Młyńskiej nosiła obecna ul. Pionierska i przy tej ulicy, nad rzeką stał młyn. Brama Młyńska musiała zatem być zlokalizowana przy tej ulicy. Nazwę Bramy Kozackiej wiąże się z miejscowością Kozaki czyli wyjazdem w kierunku Olecka.

Mimo licznych kataklizmów jakich doświadczało miasto - jego obszar powiększał się. Około 1790 roku w mieście, poza rynkiem, było czternaście ulic, istniało 1200 budynków, w tym 326 mieszkalnych, a 104 place były wolne. Domy były nadal w większości drewniane i parterowe. Ulice były wybrukowane, działały cysterny i wodociągi. Pośrodku rynku wznosił się murowany ratusz wzniesiony w 1773 roku i murowany kościół ewangelików-reformowanych z 1778 roku z drewniana wieżą. Przy rynku istniały domy murowane, z których cztery miały przejazdy bramne. Istniały dwa zespoły koszar, z których jeden znajdował się za bramą Węgorzewską. Czynny był młyn i wiatrak. Na południe od miasta znajdowała się cegielnia i wapiennik, a na północ - browar.

16 października 1834 roku w Gołdapi wybuchł wielki pożar. Ogień strawił wówczas niemal całe miasto. Zostało odbudowane od nowa jako murowane, uzyskało między innymi nowy ratusz i gmach sądu. Kościół na rynku zamknięto w 1842 roku, a po jego rozbiórce wzniesiono nowy, neogotycki poświęcony 14 października 1860 roku. Obok niego zbudowano nową murowaną, neogotycką pocztę. Przy rynku powstawały murowane budynki które przetrwały do I wojny światowej. Drewnianą zabudowę przy ulicach zastępowano murowaną, piętrową i parterową.

Pod koniec XIX wieku głównym czynnikiem rozwoju miasta była budowa linii kolejowej i umieszczenie stacji kolejowej na północ od miasta. Powstanie stacji kolejowej doprowadziło do budowy całego systemu budynków zgodnych z rangą stacji. Powstał oczywiście dworzec z magazynem spedycji kolejowej jak i parowozownia z budynkiem administracyjnym. Granice stacji wyznaczały nastawnie, a nad całością dominowała kolejowa wieża wodna. Obsługa stacji wymagała całego sztabu ludzi, dla których wzniesiono typowe, kolejowe domy. Zabudowa miejska rozwinęła się w sposób naturalny w kierunku kolei. Rozwój

miasta powodował wydzielenie kolejnych kwartałów zabudowy i nowy podział parcel budowlanych. Powstały wówczas nowe budynki noszące już cechy budownictwa przełomu wieków, kiedy to wprowadzono normy budowlane i powszechnie stosowano zdobnictwo historyzujące lub secesyjne. Wiele wcześniej wybudowanych domów w wyniku remontów otrzymało nową formę lub zostało całkowicie przebudowanych. Na szybki rozwój budownictwa murowanego miał wpływ rozwój technologiczny i budowa nowych cegielni z piecem Hoffmana. Kontakty z całym terenem Niemiec, które umożliwiała kolej, przyczyniły się do rozwoju infrastruktury miejskiej, rzemiosła i handlu. W końcu XIX wieku istniał zalewie jeden dom z końca XVIII wieku z barokowym portalem.

W panoramie miasta zaistniał neogotycki kościół katolicki, użytkowany przez diasporę rzymskokatolicką. W zabudowie miasta pojawiły się budynki w formach architektury neogotyckiej z obszernymi stalowymi zbiornikami na gaz i koksownią. Symbolem nowoczesnego wówczas systemu wodociągów i kanalizacji miejskiej stała się wieża wodna. Ważnym elementem, w panoramie miasta, były budynki koszarowe wzniesione w zachodniej jego części. Nad jeziorem Gołdap pojawiły się budowle związane ze sportami wodnymi, a rozwój turystyki przyczynił się do sezonowego ruchu miłośników sportów wodnych.

W wyniku działań I wojny światowej miasto zostało zajęte przez wojska rosyjskie i dotkliwie zniszczone. W okresie międzywojennym nastąpiła szybka odbudowa w pierzejach przyrynkowych. Pojawiły się nowe osiedla (np. przy ul. Kościuszki), nowy zespół koszarowy, budynki użyteczności publicznej z obszernym gmachem starostwa, oraz kamienice, wille.

Ponownie zabudowa miasta uległa zniszczeniu w blisko 80%, w wyniku działań II wojny światowej. Przystępując do powojennej odbudowy centrum miasta po 1945 roku zachowano dawny układ ulic, nie zachowano jednak podziału dawnych parcel. Nowa zabudowa - to ciągi bloków wzdłuż przyrynkowych pierzei i w głąb kwartałów, niestety zacierająca dawny charakter miasta. Próbą nawiązania do skali miasta, kształtowanej przez stulecia, jest zabudowa południowej pierzei rynku.

Rysunek 4. Panorama Gołdapi w 1940 r.

Historyczne układy ruralistyczne

Wsie terenu Gminy Gołdap mają przeważnie rodowód szesnastowieczny lub siedemnastowieczny. Kształtowały się w dwojaki sposób: w powiązaniu z siedliskiem dworskim lub w sposób czynszowo – zagrodowy /wsie zagrodowe/. Te pierwsze, poza zespołami dworskimi, mają zabudowę składającą się z czworaków i dwojaków usytuowanych wzdłuż jednej ulicy. Zabudowa pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w. i ma charakter kalenicowy. Przeważają wsie ulicowe /Niedzwica, Rostek, Rudzie, Wilkasy/.

Licznie reprezentowane wsie zagrodowe to ulicówki. Poza wsiami ulicowymi są również wielodrożnice /Dunajek, Górne, Grabowo, Pogorzal/ ze zróżnicowaną zabudową. Przeważa w nich zabudowa z przełomu XIX/XX w. Ich zabudowę stanowią przeważnie gospodarstwa rolne składające się z frontowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych wokół prostokątnego podwórza. Murowany dom, to przeważnie typowy dom kalenicowy. Dom taki wykształcił się w okresie nowożytnym z połączenia dwóch domów dwuizbowych i był popularny na rozległym terenie Prus, Litwy i Mazowsza zarówno na wsi jak i w mieście. Miał plan prostokąta. Wejście do budynku poprzez sień, umieszczono pośrodku ściany kalenicowej. Sień, umieszczona centralnie, zajmowała całą szerokość budynku. Wyjście z sieni prowadziło na podwórze. Z boków znajdowały się po dwie izby w trakcie frontowym i podwórzowym, każda była doświetlona dwoma oknami. Uzyskiwano tym samym charakter symetrycznych, pięcioosiowych elewacji podłużnych i cztery izby mieszkalne. Z czasem dodawano dalsze izby w obu traktach wydłużając budynek. W niektórych budynkach ograniczano rozmiary sieni do głębokości traktu frontowego. Dom tego typu mógł być też rozbudowywany poprzez dodanie izb z obu stron sieni. Budynki gospodarcze zazwyczaj wznoszono prostopadle do domu z użyciem kamienia i cegły. Drewniana stodoła ustawiona równoległe do domu zamykała podwórze.

W trakcie odbudowy ze zniszczeń po I wojnie światowej, pojawiły się nowe typy budynków mające charakter stylu narodowego lub typowo willowy, indywidualny rozkład. Ciekawym elementem krajobrazu wiejskiego są typowe, powtarzalne niewielkie domy osadnicze typu siedlung, pojawiające się zwłaszcza przy zakładach przemysłowych, w odbudowywanych wsiach i siedliskach dworskich. Jak również budynki na planie prostokąta, w których pod jednym dachem funkcjonował dom mieszkalny, budynek inwentarski i stodoła.

Ważnym elementem wsi parafialnych był kościół z terenem przykościelnym. W takich wsiach pojawiły się karczmy składające się z zabudowań usługowo- mieszkalnych i gospodarczych (np. stajni dla podróżnych). Przy karczmach powstawały również sale zgromadzeń wiejskich.

Z budynków publicznych we wsiach przeważały szkoły, głównie jednoklasowe, rzadziej dwu- i wieloklasowe. Budynki oświatowe pochodzą głównie z pocz. XX wieku, kiedy to z funduszu ministerstwa osadnictwa stawiano obiekty upamiętniające dwustulecie powstania Królestwa Pruskiego.

We wsiach, przez które wiodła linia kolejowa, powstawały stacje składające się z budynku dworcowego z magazynem spedycji kolejowej, szaletu, domu mieszkalnego i budynków pomocniczych. Zespoły stacji miały jednolicie rozlokowane budynki składowe, jednorodne plany zabudowy i formy architektoniczne. W wyniku zniszczeń po pierwszej wojnie światowej ich forma ulegała przeobrażeniom.

Uzupełnieniem krajobrazu wiejskiego jest zabudowa kolonijna o formach jak we wsiach chłopskich.

Stałym elementem wszystkich wsi są cmentarze, zdarza się, że w jednej wsi jest kilka cmentarzy - wiejski, dworski i rodzinne. Charakterystyczne dla gminy Gołdap są pozostałości po zabudowie dawnych wsi, całkowicie zniszczone lub zachowane w formie szczątkowej.

Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych Gminną Ewidencją Zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem lub pełni funkcje zbliżone do pierwotnych. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, mieszkalnych i usługowych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych.

Większość obiektów zabytkowych na terenie gminy stanowi własność prywatną. Utrzymywanie ich i remontowanie regulują możliwości finansowe właścicieli. Zagrożeniem dla ich zachowania jest zmiana własności i funkcji z rolniczej na letniskową. Obiekty sakralne są utrzymywane i na bieżąco remontowane.

Domy w zagrodach wiejskich należące do osób prywatnych są w większości przypadków utrzymywane i użytkowane na cele mieszkalne. Część zagród, zwłaszcza we wsiach nad jeziorami, jest przeznaczana na funkcje letniskowe.

Cmentarze

Na terenie miasta i gminy Gołdap zachowało się ponad 120 obiektów cmentarnych. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w. Kilka obiektów należy do grupy cmentarzy wojennych z I i II wojny światowej. Większość cmentarzy jest położona w miejscach eksponowanych (wzniesienia, pagórki, wzgórza), najczęściej w pobliżu wsi, dworu, sporadycznie w parku. Założenia cmentarne są z reguły skromne (głównie na planie prostokąta). Wśród form sepulkralnych dominują nagrobki betonowe lub lastrkowe w kształcie skrzyni. Rzadko spotyka się krzyże żeliwne. Na obiektach wojennych przeważają płytki betonowe, stelle oraz krzyże. Obiekty te posiadają dość dobrze zachowany starodrzew, a część z nich także interesujące nagrobki o cechach zabytkowych. Należy szczególnie podkreślić walory artystyczne krzyży żeliwnych, które występują sporadycznie. Niektóre cmentarze są obecnie trudne do odszukania w terenie z powodu kompletnej dewastacji (np. w Barkowie i we Wronkach). Duże wartości historyczne posiadają cmentarze oraz mogiły wojenne z I i II wojny światowej. W zakresie tym wyróżniają się cmentarze w Gołdapi gdzie spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy polegli w latach 1914-1915. Przykładem architektury sepulkralnej jest też cmentarz żołnierzy radzieckich zlokalizowany na wzgórzu w bezpośrednim sąsiedztwie szosy do Węgorzewa w miejscowości Wronki. Ogromna większość cmentarzy jest bardzo ważnym elementem krajobrazowym, charakterystycznym dla pejzażu dawnych Prus Wschodnich. Dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej zostały odrestaurowane w 1990 r. (Gołdap). Na terenie gminy zachowały się dwa cmentarze żydowskie.

Stan zachowania cmentarzy ewangelickich określić można w większości jako zły. Cmentarze są zdewastowane, brak jest odpowiednich oznaczeń oraz działań związanych z ogrodzeniem terenów cmentarza.

Parki

Na omawianym obszarze zachowało się 12 dworskich parków. Parki te mają charakter krajobrazowy i są z reguły usytuowane w sąsiedztwie dworu, pałacu lub nieistniejących siedzisk dworskich. Pochodzą z XIX wieku. Przeważają obiekty małe o powierzchni paru hektarów.

Stan zachowania parków dworskich jest zły. Nie prowadzono w nich, w okresie minionego kilkudziesięciu lat, prac pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych (poza wycinką uschniętych drzew). Brak opieki nad nimi spowodował, że parki są w dużym stopniu zarośnięte samosiejkami i mało czytelne. Wśród licznych parków na wyróżnienie zasługują obiekty w Broniszach, Niedrzwicy, Rostku. Są to parki, z czytelnymi osiami i zróżnicowanym drzewostanem. Większość obiektów parkowych pełni ważną rolę w miejscowym krajobrazie. Są one dobrze widoczne w panoramach wsi i zespołów dworsko-parkowych.

Budownictwo

Forma obiektów omawianego terenu była zależna od środowiskowych trendów, z czasem jednak na charakter zabudowy miały wpływ tendencje ogólnopruskie, a następnie ogólnoniemieckie (style historyzujące, secesja, międzywojenny styl narodowy). Wielkość budowli i różnorodność form zdobniczych zależała od zamożności mieszkańców, co miało wpływ także na rodzaj stosowanego materiału budowlanego (drewno, kamień, glina, szachulec, cegła, beton). Publiczna, przemysłowa i infrastrukturalna oraz publiczna zabudowa wsi (dworce, szkoły, urzędy, tartaki, gorzelnie, młyny, wiatraki) miały charakter zunifikowany, najczęściej w formie neogotyckich budowli lub obiektów licowanych cegłą. Mimo burzliwych dziejów tych ziem, stosunkowo dobrze zachowały się chłopskie zabudowania wsi z przełomu XIX/XX w. Część wsi uzupełniona została formami z okresu międzywojennego. Ważnym elementem zabudowy wsi były zespoły dworskie. Na terenie gminy zachowała się skromna liczba parków związanych z ziemiaństwem wschodniopruskim. Jedynym obiektem mieszkalnym jest pałac w Galweciach pochodzący z XIX w. o silnie przebudowanych wnętrzach, pozbawionych pierwotnego wystroju.

Grupa zabytkowych obiektów sakralnych na terenie gminy jest stosunkowo nieliczna. W samym mieście są dwa kościoły zabytkowe: ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Marii Panny Matki Kościoła z lat 1678-1717, katolicki p.w. Św. Leona i Św. Bonifacego z 1894 roku. Na terenach wiejskich, zgodnie z podziałem parafialnym istniały ewangelickie zespoły sakralne. Kościół parafialny, ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Grabowie p.w. Matki Boskiej Różańcowej z około 1590 r. oraz kościół ewangelicki w Górnym, obecnie pozostający w ruinie, z lat 1612-1617.

W okresie międzywojennym na terenie powiatu, a tym samym miasta i gminy Gołdap istniała gęsta sieć kolejowa. Do chwili obecnej zachowała się jedna, nieczynna linia kolejowa z Gołdapi do Olecka. Przestała istnieć linia normalnotorowa z Gołdapi do Węgorzewa z Gołdapi do Wystruci z Gołdapi do Romint i z Gołdapi do Żytkiem. Na wymienionych liniach częściowo usunięto również budynki kolejowe. Pozostałością tego systemu są jeszcze nasypy kolejowe, wiadukty i mosty. Z imponującą budowlą inżynierską w Botkunach.

5.2.4. Najważniejsze zabytki z terenu gminy Gołdap

Do najważniejszych zachowanych zabytków w mieście Gołdap należą:

- Konkatedra w Gołdapi - Kościół pod wezwaniem N.M.P. Matki kościoła, zbudowany w stylu późnogotyckim w 1560 r. z emporą i kruchtą południową z 1706 r. oraz zakrystią z 1717 r. Do 1945 r. był to kościół ewangelicki, w 1944 r. poważnie zniszczony, odbudowany dopiero w latach 80-tych. Po ukończeniu odbudowy w 1992 r. ustanowiony konkatedrą. Stan zachowania dobry (ostatnie prace konserwatorskie prowadzono w 2025 roku).

- Kościół św. Leona i św. Bonifacego - Kościół wybudowany w roku 1894 w stylu neogotyckim. Jego budowę rozpoczęto w 1891 roku. Jest jednym z ważniejszych zabytków Gołdapi. Kościół ten ma trzy drewniane ołtarze. W kościele znajduje się także ambona z baldachimem. Okna prezbiterium oraz głównego korpusu ozdabiają witraże. Kościół posiada organy z XX wieku. Kościół ten był po wojnie jedynym niezniszczonym kościołem w Gołdapi. Stan zachowania dobry.

- Wieża ciśnień - wzniesiona została w roku 1905 przez gdańską firmę „A. W. Müller” stanowiła element miejskiej sieci wodociągowej. Wieża, jako jedna z nielicznych budowli oparła się zniszczeniom obu wojen światowych. Wieża zbudowana została w całości z cegły ceramicznej o wysokości 46,5 metra posiada część kondygnacji i kopulaste przykrycie zwieńczone latarnią

z iglicą. Mieszczący się w niej zbiornik mieścił 250 metrów sześciennych wody. Wieża została wyremontowana w 2008 r. Stan zachowania dobry.

- Cmentarz z I wojny światowej w Gołdapi - Cmentarz powstał około 1915 r. w czasie I wojny światowej. Wyznaczony na planie prostokąta, położony przy ulicy Suwalskiej. Pochowano na nim około 150 żołnierzy niemieckich i ponad 400 rosyjskich poległych w latach 1914-1920. Stan zachowania dobry.

- Zabytkowy cmentarz żydowski w Gołdapi - Cmentarz z początku XIX w. Pogrzebano tutaj około 70 osób. Najstarsza macewa z 1860 r. najmłodsza – z 1907 r. Zdewastowany w czasie II wojny światowej. W 1989 r. kirkut uporządkowano, a w 2001 r. został odnowiony przez samorządy Gołdapi i partnerskiego miasta Givat Shumel oraz Fundację Rodziny Nissenbaumów. Stan zachowania dobry/dostateczny.

- Kwatery naczelnego dowództwa Luftwaffe - Położona jest w lesie Kumiecie w Gołdapi. Prawdopodobnie tutaj znajdował się także ośrodek badawczy prowadzący badania nad silnikiem pocisków V-2 oraz eksperymentalna hamownia silników odrzutowych. Nosił on kryptonim Robinson. Stan zachowania dostateczny/zły.

- zespół koszar wojskowych z lat 1906–1910, obejmujący m.in. dawne kasyno oficerskie, zbrojownię, stajnie, budynek straży pożarnej. Stan zachowania dobry.
- kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny pw. Matki Boskiej Różańcowej w Grabowie - wybudowany około 1590, przeznaczony była dla społeczności ewangelickiej. Na szczególną uwagę zasługuje granitowa płyta nagrobna pastora Adamusa Rostcoviusa z 1675 r. Po II wojnie światowej świątynia została przejęta przez ludność katolicką. Nosił on kryptonim Robinson.

5.2.5. Zestawienie obiektów z terenu gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego

Na terenie gminy Gołdap znajduje się 34 grup zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko – mazurskiego. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy.

Zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Gołdap

L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki – obręb aktualny	Własność – zarząd
1.	Gołdap, część miasta Gołdap /układ urbanistyczny wg opisu w decyzji/	XVI–XX w.	A-182; 10 listopada 1956 NR KULT.V-2B/69-30-56		
2.	Gołdap, Cmentarz żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej	1914–1918	A-3369; 6 czerwca 1992 WKZ 534/910/D/92	2-766	komunalna
3.	Gołdap, kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p.w. NMP Matki Kościoła; Gołdap, kościół ewangelicki /ruina/; wieża gotycka	1578, odbudowa 1625 (?), szczyty 1667, kruchta 1706, zakrystia 1717, odbudowa 1981–1984	A-9/S; 13 lutego 1979 KL.WKZ 534/9/D/79; A-137; 22 marca 1956 NR KULT. V-2B-10-49-56	2-659/2	wyznaniowa
4.	Gołdap, ul. Wojska Polskiego, kościół parafialny p.w. Św. Leona	1894	nr rej.: 527 z 7.10.1986	2-988	wyznaniowa
5.	Gołdap, ul. Cmentarna, Cmentarz ewangelicki /I/	ok. 1800 r.	A-3810; 16 marca 1995 WKZ 534/1025/D/95	2-519	komunalna
6.	Gołdap, ul. Cmentarna, Cmentarz żydowski	1 poł. XIX w.	A-3809; 16 marca 1995 WKZ 534/1026/D/95	2-522	komunalna
7.	Gołdap, ul. Jaćwieska 004 A, magazyn zbożowy	XIX/XX w.	A-36623; 1 stycznia 1994 WKZ 534/985/D/94	2-1158/3	prywatna
8.	Gołdap, ul. Mazurska 011, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-535/S; 30 grudnia 1986 KL.WKZ 534/535/D/86	2-1960/53;1	komunalna
9.	Gołdap, ul. Mazurska 009, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-530/S; 7 października 1986 KL.WKZ 534/530/D/86	2-1960/13	komunalna
10.	Gołdap, ul. Mazurska 005, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	A-528/S; 7 października 1986 KL.WKZ 534/528/D/86	2-1960/18	komunalna
11.	Gołdap, ul. Mazurska 007,	XIX/XX w.	A-529/S;	2-642/3	komunalna

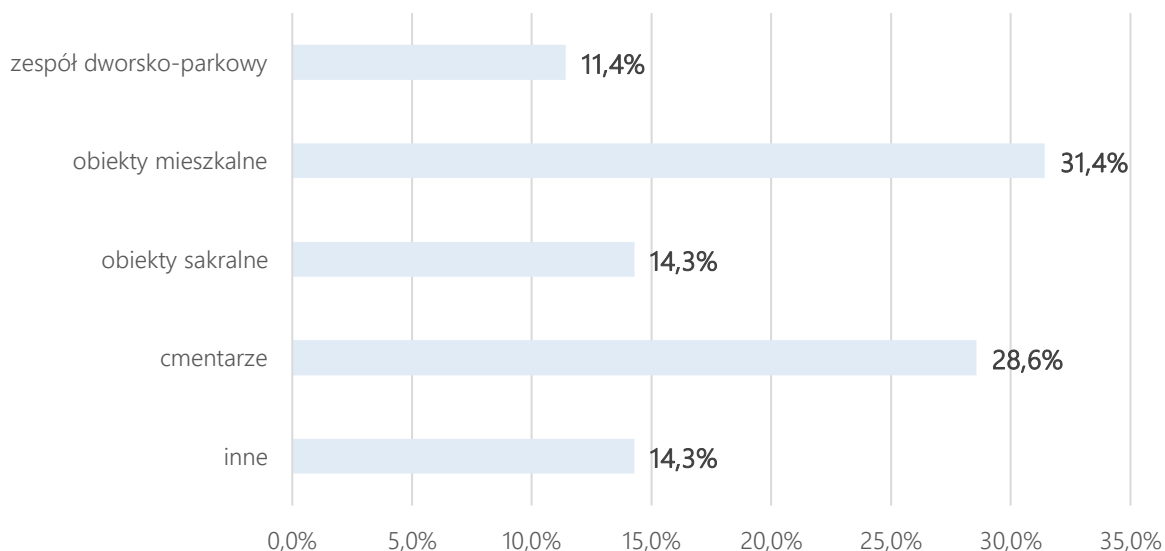
L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki – obręb aktualny	Własność – zarząd
12.	budynek mieszkalno-usługowy Gołdap, ul. Partyzantów / Wolności, zespół dawnych koszar piechoty Hrabiego Donhoffa	XIX/XX w., okres międzywojenny.	7 października 1986 KL.WKZ 534/529/D/86 A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07 A-3680;	2-970/25; 2-970/2;1; 2-970/21; 2-970/22	państwowa/ komunalna
13.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 015, dom	okres międzywojenny.	23 marca 1994 WKZ 534/991/D/94 A-3678;	2-873/3	komunalna
14.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 014, dom	okres międzywojenny.	23 marca 1994 WKZ 534/989/D/94 A-4183;	2-871/1; 2-871/2	komunalna
15.	Gołdap, Plac Zwycięstwa 020, dom	okres międzywojenny.	21 czerwca 2000 SOZ.IZN-5340/237/2000 A-3208;	2-874/30	prywatna
16.	Gołdap, ul. Suwalska /Paderewskiego/, wieża ciśnień	XIX/XX w.	8 listopada 1991 WKZ 534/858/D/91 A-328/S;	2-700/9	prywatna
17.	Gołdap, ul. Suwalska, cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914–1918	10 marca 1983 KL.WKZ 534/328/D/83 A-533/S;	2-776	komunalna
18.	Gołdap, ul. Tatyży 009, budynek mieszkalny	XIX/XX w.	7 października 1986 KL.WKZ 534/328/D/83 A-3679;	2-939/6	prywatna
19.	Gołdap, ul. Wolności 15, dom	okres międzywojenny.	23 marca 1994 WKZ 534/990/D/94 A-3677;	2-987/17	komunalna
20.	Gołdap, ul. Wolności 13, dom	XIX/XX w.	23 marca 1994 WKZ 534/988/D/94 A-3681;	2-987/10;2	komunalna
21.	Gołdap, ul. Wolności 11, dom	XIX/XX w.	23 marca 1994 WKZ 534/987/D/94	2-987/1	współwłasność

Tabela 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy wiejskiej Gołdap

L.p.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
1.	Botkuny, dwa wiadukty kolejowe	ok. 1910 r.	A-1289; 15 maja 1979 KL.WKZ 534/34/79	17-218/4	państwowa
2.	Bronisze, cmentarz ewangelicki	ok. 1800 r.	A-2609;	8-177	komunalna

Lp.	Obiekt zabytkowy	Czas powstania, okresy przebudowy	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
3.	Dzięgiele, cmentarz ewangelicki	1 ćw. XIX w.	11 stycznia 1989 KL.WKZ 534/637/D/89 A-3226; 20 listopada 1991 WKZ 534/876/D/91	5-52	komunalna
4.	Gieraliszki, zespół dworsko – parkowy /dwór, piwnica, obora, budynek gospodarczy/	2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/23; 12-199/27 12-199/28 12-199/29	prywatna
5.	Górne, kościół /ruina/	1612-1617, przebud. 1840 r.	A-199; 25 stycznia 1957 NR KULT.V-2B-17-94-57	8-114	państwowa
6.	Grabowo, cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z II wojny światowej	ok. 1944 r.	A-1018/S; 13 lutego 1985 WKZ 534/1018/D/95	9-151	komunalna
7.	Grabowo, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Różańcowej	ok. 1590 r.	A-1690; 30 czerwca 1986 KL.WKZ 534/511/D/86	9-95	wyznaniowa
8.	Niedzwica, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej i mieszkalnej	XIX/XX w., okres międzywojenny	A-1981; 31 marca 1987 KL.WKZ 534/D/87	1-206/41; 1- 3033	prywatna/pa ństwowa
9.	Podgórz - cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-951; 15 kwietnia 1993		
10.	Rakówko, park dworski wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej i mieszkalnej	poł. XIX w.	A-3204; 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
11.	Wilkasy, park dworski	XIX/XX w.	A-2588; 15 listopada 1988 KL.WKZ 534/188/D/88	30-94; 30- 93/2	prywatna
12.	Wronki Wielkie - Podgórze, cmentarz ewangelicki		A-3463; 15 kwietnia 1993 WKZ.534/951/D/93	19-135	komunalna
13.	Wronki Wielkie, cmentarz żołnierzy radzieckich z II wojny światowej	lata 40. 50. XX w.	A-3283; 26 lutego 1992 WKZ 534/905/D/92	19-131	komunalna

Wśród obiektów rejestrowych najliczniejszą grupę obiektów stanowią obiekty składowe zespołów dworskich i parkowych.

Wykres 1. Procentowe zestawienie obiektów rejestrowych ze względu na pełnione funkcję na terenie gminy Gołdap

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega,

w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;

- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Prace mające charakter bieżącej konserwacji, np. odświeżanie ścian we wnętrzu obiektu bez zmiany ich kolorystyki i wymiany tynków, miejscowa wymiana instalacji np. gniazd elektrycznych, kranów itp., wymiana powojennego wystroju wnętrz bez naruszania zabytkowej substancji obiektu, nie wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego, jedynie zgłoszenia właściwemu konserwatorowi.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.6. Zestawienie obiektów z terenu gminy Gołdap wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków, w brzmieniu w/w Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.), art. 21, jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Ewidencja zabytków jest uporządkowanym zbiorem opracowań, wykonywanym wg jednorodnych wzorców, stanowiącym podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków prowadzi Generalny Konserwator Zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Natomiast gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) danej gminy.

Za kryteria decydujące o wpisaniu obiektu do ewidencji przyjęto:

- stopień zachowania walorów zabytkowych;
- funkcję obiektu i wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości;
- wartość historyczną, artystyczną i naukową.

Karty gminnej ewidencja zabytków Gminy Gołdap zostały opracowane w 2008 roku jednak nie została ona przyjęta zarządzeniem Burmistrza. Karty dostępne są w archiwum gminnym. Należy podkreślić, iż wykaz GEZ jest zbiorem otwartym i podlega ciągłym aktualizacjom, niezbędne jest zatem przyjęcie ewidencji odpowiednim zarządzeniem Burmistrza, a następnie dbałość o jej aktualizowanie.

W roku 2016 Zarządzeniem Nr 694/X/2016 Burmistrza Gołdapi z dnia 7 października 2016 roku w sprawie wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gołdap usunięto z Gminnej Ewidencji Zabytków pozostałości lokomotywni w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w. w Gołdapi.

W 2023 r. Zarządzeniem Nr 2139/XII/2023 Burmistrza Gołdapi z dnia 19.12.2023 roku wykreślono z Gminnej Ewidencji Zabytków dom zlokalizowany przy Pl. Zwycięstwa 12.

W 2026 r. do wojewódzkiej ewidencji zabytków włączono kartę ewidencyjną drogi brukowej – położonej w miejscowości Gołdap, ul. Partyzantów, działka 966 oraz 822/16, obręb Gołdap 2. Należy zaktualizować Gminną Ewidencję Zabytków w tym zakresie.

Generalnie, jeśli chodzi o stan zachowania zasobu zabytkowego, to większość obiektów jest w stanie dostatecznym lub dobrym, należy jednak zwrócić uwagę na konieczną potrzebę rewaloryzacji obiektów w najgorszym stanie technicznym. Bardzo zły jest stan zdecydowanej większości cmentarzy poewangelickich.

Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowi załącznik nr 1 do przedmiotowego opracowania.

Gmina posiada prawa własności do następujących obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

- Gołdap, ul. Mazurska 011, budynek mieszkalny – stan techniczny zły,
- Gołdap - dom, ul. Kościuszki 8 -12 - stan techniczny zły,
- Skoczce - budynek szkolny w zespole szkoły - stan techniczny średni.

5.2.7. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Najcenniejsze zabytki ruchome wpisane są do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Są to wyposażenia kościołów (dwie decyzje - kościół pw. NMP Matki Kościoła w Gołdapi oraz kościół pw. św. Bonifacego i Leona w Gołdapi).

Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Gołdap stanowi załącznik do przedmiotowego opracowania.

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną

pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych znajdują się w archiwum dokumentacji Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie i Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Elku.

Teren gminy Gołdap rozkłada się na powierzchni 14 obszarów AZP. Są to obszary oznaczone numerami: 11-79, 11-80, 12-77, 12-78, 12-79, 12-80, 13-77, 13-78, 13-79, 13-80, 14-77, 14-78, 14-79, 14-80, 15-77, 15-78, 15-79, 15-80.

Gmina Gołdap należy do obszarów lepiej zbadanych pod kątem rozpoznania archeologicznego. Systematyczne badanie rozpoznawcze (powierzchniowe) w ramach ogólnopolskiego programu badawczego - Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), objęły do chwili obecnej ok. 80% obszaru gminy. Badaniom wykopaliskowym poddano zaledwie kilka stanowisk archeologicznych (część to badania niemieckie sprzed II wojny światowej, a kilka stanowisk pochodzi z odkryć przypadkowych). W archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie znajdują się dane o 261 stanowiskach archeologicznych, w tym o znaleziskach luźnych. W rejestrze zabytków są ujęte stanowiska: Gołdap st. I, Konikowo (Rostki) 1.

Tabela 3. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie gminy Gołdap

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze AZP	Funkcja	Chronologia	Nr wpisu do rejestru zabytków
1	Gołdap	12-78	1	1	zespół osadnictwa pradziejowego	schyłkowy paleolit i mezolit wczesna epoka brązu	C-114 10.10. 1966
2	Konikowo	13-78	1	4	grodzisko	?	C-035 20.10. 1966

Do obiektów najcenniejszych należą te, które posiadają tzw. własną formę krajobrazową. Są to grodziska pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Bałupianach, Konikowo (Rostki) i Marciniowo, Osowo. Oprócz grodzisk własne formy krajobrazowe posiadają cmentarzyska o różnej chronologii zlokalizowane w Babkach st. 1, Dąbie st. 12 Dunajek st. 6, Gołdap st. 33, Juchnajcie 1, Okrasin st. 1, Rożyńsk 1. Pozostałe stanowiska zalicza się do tzw. obiektów płaskich, nie zaznaczających się na powierzchni gruntu. Należą do nich ślady osadnictwa, osady, obozowiska i cmentarzyska ciałopalne z różnych okresów pradziejów, średniowiecza i okresu nowożytnego o różnej wartości. Do najcenniejszych pod względem poznawczym należy zaliczyć: Bałupiany st. 3, 4 i 7, Niedzwica st. 1, Juchnajcie st. 9, Rostek st. 2.

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Gołdap stanowi załącznik do przedmiotowego opracowania.

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne odgrywa istotną rolę w jednoczeniu i określaniu kulturowej tożsamości grup społecznych. Odzwierciedla jej oczekiwania, które są wyrażane m.in. w formie języka, literatury, muzyki, tańca, obyczajów, ubioru.

Różnorodność historyczno-kulturowa obszaru gminy wynika z jej historii i wiąże się z obecnością przez wieki na tych ziemiach Polaków oraz Niemców. Pozostałość odległych czasów stanowią bardzo liczne cmentarze ewangelickie w granicach gminy.

Dziedzictwo niematerialne gminy Gołdap związane jest przede wszystkim z historią regionu pogranicza kulturowego oraz tradycjami ludności mazurskiej. Obejmuje ono dawne wierzenia, obrzędy religijne (w szczególności ewangelickie), lokalne podania i legendy, tradycje związane z przyrodą oraz elementy kultury codziennej.

Do istotnych przejawów dziedzictwa niematerialnego należą w szczególności tradycje religijne i obrzędowe związane z dawną ludnością ewangelicką, w tym zwyczaje pogrzebowe oraz praktyki upamiętniania zmarłych, widoczne m.in. w sposobie kształtowania i użytkowania cmentarzy. Istotnym elementem są również lokalne przekazy ustne – podania i legendy związane z krajobrazem naturalnym, jeziorami i terenami leśnymi, a także opowieści o dawnych mieszkańcach regionu i wyludnionych po II wojnie światowej miejscowościach.

Ważną część dziedzictwa stanowią także tradycje życia codziennego, związane z funkcjonowaniem w środowisku przyrodniczym Mazur, takie jak zbieractwo runa leśnego (grzybobranie, zbiór jagód), wiedza o lokalnej przyrodzie oraz sezonowość prac i zwyczajów. Do dziedzictwa niematerialnego zaliczyć można również elementy tradycji kulinarnych regionu, opartych na prostych produktach lokalnych, takich jak ryby, ziemniaki czy płody leśne.

Ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości, ze szczególnym akcentem na historię najnowszej Polski – tragiczne losy mieszkańców podczas okupacji niemieckiej w latach II wojny światowej.

Na terenie gminy Gołdap funkcjonują samorządowe instytucje kultury, w szczególności Dom Kultury w Gołdapi oraz Biblioteka Publiczna w Gołdapi, które odgrywają istotną rolę w zakresie upowszechniania i ochrony dziedzictwa kulturowego. Jednostki te odpowiadają za szerzenie wiedzy o historii i tradycji regionu, kształtowanie tożsamości lokalnej oraz aktywizację społeczności w obszarze kultury.

Do głównych działań podejmowanych przez instytucje kultury na terenie gminy należą:

- organizacja wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych (wystawy, spotkania, koncerty, festiwale),
- prowadzenie zajęć i warsztatów artystycznych oraz edukacyjnych dla różnych grup wiekowych,
- promocja lokalnej historii, tradycji i dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami społecznymi, szkołami i mieszkańcami w zakresie inicjatyw kulturalnych,
- gromadzenie, udostępnianie i popularyzacja zasobów bibliotecznych i regionalnych,
- organizacja działań o charakterze integracyjnym i animacyjnym, wzmacniających więzi społeczne.

Działalność tych instytucji stanowi ważny element systemu ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Gołdap oraz wspiera realizację celów związanych z jego zachowaniem i promocją.

Gmina Gołdap jest aktywnym członkiem wielu organizacji krajowych i międzynarodowych, co umożliwia wymianę doświadczeń, realizację wspólnych inicjatyw oraz uczestnictwo w programach partnerskich i promocje dziedzictwa kulturowego. Gmina jest członkiem następujących organizacji:

- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Lider w EGO” – przystąpienie na podstawie uchwały nr XLIII/263/2006, zmienionej uchwałą nr XXXIII/273/2021
- Stowarzyszenie powiatów, miast i gmin Ełk–Gołdap–Olecko – na mocy uchwały nr X/77/2003
- Związek Międzygminny „Gospodarka Komunalna” w Ełku – uchwała nr XXXII/198/2005 oraz uchwała nr IX/58/2024 dotycząca reprezentacji w zgromadzeniu związku
- Fundacja Ochrony Wielkich Jezior Mazurskich – przystąpienie na mocy uchwały nr IV/21/2015 oraz aktualizacja przedstawiciela uchwałą nr XXXIII/274/2021
- Międzynarodowe Stowarzyszenie „Cittaslow – Międzynarodowa Sieć Dobrego Życia” – uchwała nr XXX/192/2012
- Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow” – uchwała nr V/32/2015.
- Fundacja Rozwoju Regionu Gołdap – przystąpienie na mocy uchwały nr XXIII/192/1997 jako fundator
- Związek Miast Polskich – przystąpienie uchwałą nr VI/37/90 oraz wybór delegata uchwałą nr III/21/2024
- Stowarzyszenie Uzdrawisk Warmii i Mazur – uchwała nr V/44/2019
- Stowarzyszenie Warmińsko-Mazurskich Samorządów Pogranicza – przystąpienie uchwałą nr LIX/435/2022, zmienioną uchwałą nr XVI/94/2024.

Wydarzenia kulturalne na terenie gminy:

- Regionalny Festiwal Pogranicza Kartaczewo. Festiwal ma wieloletnią tradycję i jest wyśmienitą okazją do skosztowania najlepszych kartaczy w regionie. Ekipy profesjonalnych kucharzy i amatorów prezentują na niej swoje kulinarne umiejętności w ich przyrządzaniu. Podczas festiwalu odbywają się liczne wydarzenia towarzyszące dla dzieci i dorosłych w tym konkursy na najlepsze kartacze. Chętni będą mogli spróbować swoich sił w Mistrzostwach Świata w jedzeniu kartaczy. Podczas festiwalu swoje wyroby rękodzielnicze i tradycyjne produkty żywnościowe oferują regionalni wytwórcy.
- Festiwal Zdrowia, cykliczna impreza plenerowa (przy Mazurskich Tężniach Solankowych w Gołdapi) promująca zdrowy tryb życia, połączona z licznymi prelekcjami, możliwością poznania nowości leczniczych, spa i wellness. Podczas festiwalu odbywają się konsultacje z różnymi praktykami medycyny, istnieje możliwość uzyskania porad dietetycznych czy dermatologicznych, wysłuchania ciekawych prelekcji o tematyce zdrowotnej. Ponadto imprezie towarzyszą występy artystyczne, oraz atrakcje sportowe.

5.2.10. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W Gołdapi zlokalizowane jest Muzeum Ziemi Gołdapskiej, które działa w ramach Ośrodka Sportu i Rekreacji w Gołdapi od 2008 r. Załącznikiem muzeum była izba regionalna w świetlicy szkolnej, którą od

1962 r. tworzył nauczyciel Mieczysław Ratasiewicz - geograf, pasjonat i miłośnik ziemi gołdapskiej. Celem jego działania była chęć ocalenia przedmiotów związanych z życiem, dawnymi mieszkańcami i historią miasta oraz dokumentowanie rozwoju Gołdapi i jej pięknych okolic. W gromadzenie eksponatów zaangażowały się też dzieci i młodzież szkolna oraz ich rodzice. W ten sposób zaczęła tworzyć się kolekcja, która liczy ok. 8000 eksponatów i która stanowi bazę dzisiejszych zasobów muzealnych. Są to eksponaty etnograficzne, militaria, numizmaty oraz skały i minerały.

Muzeum Ziemi Gołdapskiej mieści się obecnie na terenie byłych koszar, dysponuje dwoma małutkimi bliźniaczymi budynkami, z których jeden przeznaczony jest na wystawę stałą, drugi na wystawy czasowe, lekcje muzealne, a ostatnio także na wydarzenia kulturalne (koncerty, przedstawienia teatralne). W budynku wystaw stałych można obejrzeć trzy kolekcje: etnograficzną, historyczną oraz geologiczną.

Fotografia 1. Widok na wystawę stałą Muzeum Ziemi Gołdapskiej

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron gminy Gołdap, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony:

- 1) Rozpoznana historia gminy
- 2) Historyczna wielokulturowość Miasta
- 3) Członkostwo w CittaSlow - sieć „miasta dobrej jakości życia”, które umożliwia rozwój kulturalny gminy
- 4) Opracowana Gminna Ewidencja Zabytków
- 5) Dotacje z budżetu gminy przyznawane na remonty obiektów sakralnych
- 6) Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej

- 7) Obecność szlaków turystycznych
- 8) Odbywające się regularnie imprezy kulturalne
- 9) Aktywna działalność organizacji pozarządowych
- 10) Historyczne cmentarze i miejsca pamięci
- 11) Uzdrowiskowy charakter Gołdapi
- 12) Funkcjonujące Centrum Informacji Turystycznej w Gołdapi
- 13) Położenie na terenach chronionej przyrody, duża powierzchnia terenów leśnych (np. Puszcza Romincka)
- 14) Prowadzone w ostatnich latach badania archeologiczne, które pozwalają na szersze poznanie dziedzictwa archeologicznego gminy
- 15) Funkcjonujące Muzeum Ziemi Gołdapskiej
- 16) Bogate dziedzictwo niematerialne
- 17) Bogata oferta instytucji kultury działających na terenie gminy

Słabe strony:

- 1) Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
- 2) Brak zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków - ewidencja została opracowana według wcześniejszych wzorów kart ewidencyjnych i nie uwzględnia aktualnie obowiązujących standardów oraz nowych formularzy kart zabytków
- 3) Zły stan zabytków stanowiących własność gminy
- 4) Zły stan zachowania większości założeń parkowych
- 5) Zdewastowane cmentarze ewangelickie
- 6) Duże zniszczenia układu urbanistycznego miasta na skutek działań wojennych
- 7) Rozproszenie zasobu zabytkowego oraz jego lokalizacja na obszarach peryferyjnych lub słabiej skomunikowanych
- 8) Większość cennych obiektów zabytkowych znajduje się w rękach prywatnych, przez występują ograniczenia m.in. związane z dostępnością dla zwiedzających, ograniczony wpływ gminy na losy obiektów
- 9) Brak dostatecznie rozwiniętej infrastruktury turystycznej (obiekty noclegowe i gastronomiczne)
- 10) Niewystarczająca świadomość społeczna w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego
- 11) Ograniczenia w zagospodarowaniu i nadawaniu nowych funkcji zabytkom
- 12) Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych

Szanse:

- 1) Utrzymanie i zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków
- 2) Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków
- 3) Wzrost zapotrzebowania na turystykę uzdrowiskową
- 4) Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów
- 5) Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości
- 6) Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne
- 7) Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) poprzez członkostwo w Stowarzyszeniu CittaSlow oraz LGD
- 8) Przygraniczne położenie
- 9) Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd.
- 10) Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych i stowarzyszeń

Zagrożenia:

- 1) Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych
- 2) Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych
- 3) Zmiany w układzie urbanistycznym związane z nową zabudową
- 4) Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska
- 5) Zanik tradycji i tożsamości regionalnych
- 6) Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- 7) Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych
- 8) Brak realizacji działań związanych z rozbudową infrastruktury turystycznej

7. Założenia programowe

Ustalone poniżej priorytety, cele szczegółowe i wynikające z nich działania wyznaczają politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2026-2029.

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029 będzie realizowany dla poniższych priorytetów:

- 1) PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE
ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH
- 2) PRIORYTET 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK
I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM

7.1. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów zostały określone cele szczegółowe wraz z proponowanymi działaniami.

Tabela 4. Harmonogram działań przewidzianych do realizacji w ramach Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH	Cel szczegółowy 1.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych	Przeznaczenie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na mocy uchwały Rady Miejskiej	W miarę możliwości finansowych	Gmina Gołdap
		Przeznaczenie środków finansowych z budżetu Gminy na najcenniejsze objekty zabytkowe	W miarę możliwości finansowych	Gmina Gołdap
		Identyfikacja najpilniejszych potrzeb przy obiektach w najgorszym stanie technicznym	Do 31 grudnia 2027 r.	Gmina Gołdap
	Cel szczegółowy 1.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych z budżetu Gminy	Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych będących pod administracją Gminy	Sukcesywnie	Gmina Gołdap

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Wsparcie działań związanych z pracami porządkowymi i pielęgnacyjnymi na terenie parków niebędących własnością gminy	W miarę możliwości	właściciel, inne podmioty, Gmina Gołdap
		Estetyzacja zabudowy (elewacji) oraz przestrzeni publicznych założenia urbanistycznego miasta Gołdap, zadanie będzie polegało na uporządkowaniu i ulepszeniu tkanki architektonicznej, małej architektury, współistniejącej zieleni publicznej oraz innych zabiegach dla poprawy ich wartości pod względem estetycznym	W miarę możliwości	właściciel, inne podmioty, Gmina Gołdap
		Utrzymanie i porządkowanie zieleni terenów cmentarzy oraz parków, uporządkowanie i uczynienie założeń cmentarnych i parkowych, które stanowią przestrzeń publiczną (w tym możliwość utworzenia lapidarium na nieczynnych cmentarzach)	W miarę możliwości	właściciel, inne podmioty, Gmina Gołdap

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Ogrodzenie i odpowiednie oznaczenie cmentarzy z terenu gminy, prace pielęgnacyjne na terenie wszystkich cmentarzy wpisanych do GEZ	W miarę możliwości	właściciel, inne podmioty, Gmina Gołdap
		Bieżąca pielęgnacja miejsc kultu i miejsc pamięci	Sukcesywnie	właściciel, mieszkańcy, inne podmioty, Gmina Gołdap
	Cel szczegółowy 1.3 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy	Aktualizacja danych Gminnej Ewidencji Zabytków, w tym opracowanie nowych kart ewidencyjnych zgodnie z obowiązującymi przepisami i aktualnymi wzorami dokumentacyjnymi	Do 2028 r.	Gmina Gołdap
		Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym	Do 2029 r.	Gmina Gołdap

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Przeprowadzenie inwentaryzacji kapliczek i krzyży przydrożnych	Do 2029 r.	Gmina Gołdap
		Kompleksowa aktualizacja Planu Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na terenie gminy	Corocznie	Gmina Gołdap
		Aktualizacja i opracowanie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	Sukcesywnie	Gmina Gołdap
		Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi Gminy	Sukcesywnie	Gmina Gołdap
	Cel szczegółowy 1.4 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych	Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych, w tym adaptacja na nowe funkcje	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty
CEL GŁÓWNY 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM	Cel szczegółowy 2.1 Promocja gminy na forum krajowym i zagranicznym	Aktualizacja witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej Gminy	Do końca 2029 r.	Gmina Gołdap
		Umieszczenie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach, Stworzenie pełnowartościowych wersji językowych serwisów gminnych poświęconych najcenniejszym zabytkom (angielski, rosyjski, niemiecki)	Do końca 2029 r.	Gmina Gołdap
		Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Kontynuacja działania Centrum Informacji Turystycznej	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty
	Cel szczegółowy 2.2 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego	Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, bibliotek oraz innych instytucji kultury	Sukcesywnie	Gmina Gołdap
		Opracowanie i wykonanie oraz uzupełnienie istniejącego systemu oznakowania zabytków na terenie gminy – tablice, plansze, mapy	Sukcesywnie	Gmina Gołdap
		Rozwój turystyki aktywnej i rekreacji w oparciu o potencjał krajobrazowy, w tym rozbudowa szlaków turystycznych i infrastruktury rowerowej	W miarę możliwości finansowych	Mieszkańcy, przedsiębiorcy, inne podmioty, Gmina Gołdap
	Cel szczegółowy 2.3 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób niepełnosprawnych	Przystosowanie obiektów zabytkowych poprzez zapewnienie minimalnych wymagań w zakresie architektonicznym, cyfrowym i informacyjno- komunikacyjnym dla osób ze szczególnymi	W miarę możliwości finansowych	Przedsiębiorcy, inne podmioty, Gmina Gołdap

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		potrzebami, w tym niepełnosprawnych		
		Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym	W miarę możliwości finansowych	Przedsiębiorcy, inne podmioty, Gmina Gołdap
	Cel szczegółowy 2.4 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego	Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty
		Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty
		Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Podmiot odpowiedzialny
		Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym	Sukcesywnie	Gmina Gołdap, inne podmioty

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych gminy;
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku

do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiadającymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840, ze zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do katalogu prac i działań należą: techniczne

i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Zgodnie z nowelizacją ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o zabytków i opiece nad zabytkami, utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków – państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach. Karom pieniężnym podlegać mogą osoby, które bez uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora

zabytków (lub niezgodnie z zakresem określonym w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków) wykonują np.: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane w otoczeniu zabytku; prowadzą badania konserwatorskie archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru. Kary pieniężne, nakładane są przez organy ochrony zabytków.

Wpływami do Funduszu mogą też być zasądzenia przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w pierwszej kolejności przeznaczane są na ratowanie zabytków zagrożonych lub zniszczonych.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029 przedstawiono w poniższej tabeli. Zaznaczyć należy, iż są to wybrane źródła możliwości pozyskania dofinansowania.

Tabela 5. Wybór możliwości pozyskania dofinansowania działań ujętych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap na lata 2026-2029

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
<p>Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego</p>	<p>– Ochrona zabytków</p> <p>Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.</p> <p>Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.</p> <p>– Ochrona zabytków archeologicznych</p> <p>Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r.</p> <p>O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p> <p>– Kultura Ludowa i tradycyjna</p> <p>Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.</p> <p>O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Wspieranie działań muzealnych</p> <p>Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.</p> <p>– Miejsca pamięci i trwałé upamiętnienia w kraju</p> <p>Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.</p> <p>– Kultura dostępna</p> <p>Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno -mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne,</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	<p>w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.</p>
<p>Warmińsko - Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków</p>	<p>Środki Warmińsko – Mazurskiego Konserwatora Zabytków przeznaczone są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa warmińsko – mazurskiego.</p> <p>Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.</p> <p>Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej:</p> <p>https://www.bip.wuoz.olsztyn.pl/820-menu/dotacje-i-dofinansowania.html</p>
<p>Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny</p>	<p>Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej).</p> <p>W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).</p> <p>Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
<p>Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych</p>	<p>Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych) w myśl projektu Dostępna przestrzeń. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.</p>
<p>Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko – Mazurskiego</p>	<p>Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko – Mazurskiego corocznie organizuje konkursy, w ramach których można pozyskać środki na realizację prac konserwatorskich i restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko – mazurskiego.</p> <p>Więcej informacji na stronie: https://warmia.mazury.pl/kultura/kultura/programy-i-konkursy/wnioski-i-formularze</p>
<p>Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie</p>	<p>Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie corocznie ogłasza nabory na udzielenie dotacji na działania związane z Rewaloryzacją zabytkowych parków województwa warmińsko - mazurskiego. Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań dotyczących zabytków w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami będących parkami. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://wfosigw.olsztyn.pl/</p>
<p>Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027</p>	<p>Wyznaczono Priorytet VII: Kultura, w ramach którego określono cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych</p> <p>Wsparciem w ramach określonego priorytetu zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące</p>

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
	Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie będą mogły ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie obowiązywania *Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gołdap na lata 2026-2029*, gmina w miarę możliwości finansowych przeznaczy środki na konserwację zabytków zdobyte ze źródeł publicznych lub prywatnych. Będą one przeznaczane na cele wyznaczone przez administrujących zabytkowymi obiektami. Na bieżąco wg potrzeb wykonywane będą prace renowacyjne obiektów umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Na terenie gminy obowiązuje Uchwała nr XVII/102/2025 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 28 stycznia 2025 r.

w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanym na terenie Gminy Gołdap.

W związku z trudnością dokładnego oszacowania możliwości finansowych gminy w poszczególnych latach,

w początkowym okresie obowiązywania programu (2026-2029) gmina Gołdap planuje kontynuować działania mające na celu wykorzystanie zabytków w celach promocyjnych i edukacyjnych. Zaangażowanie inwestycyjne będzie wzrastało w zależności od możliwości finansowych gminy.

Załącznik nr I – Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Aneks nr 1 – wykaz zabytków nieruchomości

Miasto Gołdap

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
1.	Gołdap – Plebania, ob. dom, ul. Żeromskiego 4, XIX/XX w.		2-659/1	współwłasność
2.	Gołdap, Kościół ewangelicki, ob. katolicki p.w. NMP Matki Kościoła, 1578, odbudowa 1625 (?), szczyty 1667, kruchta 1706, zakrystia 1717, odbudowa 1981-1984	A-9/S; 13 lutego 1979 KL.WKZ 534/9/D/79; A-137; 22 marca 1956 NR KULT. V-2B-10-49-56	2-659/2	wyznaniowa
3.	Gołdap - Kościół p.w. św. Leona, 1894 r., ul. Wojska Polskiego	A-1713; 7 października 1986 KL.WKZ 534/527/D/86	2-988	wyznaniowa
4.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 4, XIX/XX w.		2-884/1	komunalna
5.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 6, XIX/XX w.		2-885/1	komunalna
6.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 8, XIX/XX w.		2-885/3	współwłasność
7.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 10, XIX/XX w.		2-885/4	komunalna
8.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 11, XIX/XX w.		2-901/1	prywatna
9.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 12, XIX/XX w.		2-885/5	komunalna
10.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 36, XIX/XX w.		2-1485	komunalna
11.	Gołdap - dom, ul. Armii Krajowej 38, XIX/XX w.		2-944/22	komunalna
12.	Gołdap - dom, ul. Górna 11, k. XX w.		2-1501/1	prywatna
13.	Gołdap - dom, ul. Górna 13, k. XX w.		2-1501/11	
14.	Gołdap - dom, ul. Górna 15, XIX/XX w.		2-1501/2	prywatna
15.	Gołdap - dom, ul. Górna 17, XIX/XX w.		2-1500	państwowa
16.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 4a, XIX/XX w.	A-36623; 1 stycznia 1994 WKZ	2-1158/3	prywatna

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
		534/985/D/94		
17.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 6, XIX/XX w.		2-1159/1	komunalna
18.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 8, XIX/XX w.		2-1160/1	komunalna
19.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 9, XIX/XX w.		2-901/1	komunalna
20.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 11, XIX/XX w.		2-995/1	komunalna
21.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14a, XIX/XX w.		2-1885/14;5	komunalna
22.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14b, XIX/XX w.		2-1885/14;6	komunalna
23.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14c, XIX/XX w.		2-1885/14;3	komunalna
24.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 14d, XIX/XX w.		2-1885/14;1	komunalna
25.	Gołdap - dom, ul. Jaćwieska 19, XIX/XX w.		2-1508/1	komunalna
26.	Gołdap - dom, ul. Królewiecka 11, XIX/XX w.		2-983/1	komunalna
27.	Gołdap - dom, ul. Kolejowa 7, XIX/XX w.		2-507/17	państwowa
28.	Gołdap - dom, ul. Kolejowa 9, XIX/XX w.		2-507/1	państwowa
29.	Gołdap - dom, ul. Kolejowa 11, XIX/XX w.		2-507/19;1	państwowa
30.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 1, okres międzywojenny		2-1139/18	komunalna
31.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 3, okres międzywojenny		2-1139/24	komunalna
32.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 4, okres międzywojenny		2-980/1	komunalna
33.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 5, okres międzywojenny		2-1139/24	komunalna
34.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 6, okres międzywojenny		2-986/3;2-986/4	komunalna
35.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 8-12, okres międzywojenny		2-1041/1; 2-1041/1,2; 2-1041/1,2; 2-1041/1,3	komunalna
36.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 14, okres międzywojenny		2-1515/1	komunalna
37.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 16, okres międzywojenny		2-1040/4;1	komunalna
38.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 18, okres międzywojenny		2-1040/1	komunalna
39.	Gołdap - dom, ul. Kościuszki 20, okres		2-1040/9	komunalna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
40.	międzywojenny Gołdap - dom, ul. Lipowa 1, okres międzywojenny		2-520/4;1	a komunaln a
41.	Gołdap - dom, ul. Lipowa 2, okres międzywojenny		2-669	inna
42.	Gołdap - dom, ul. Lipowa 3, okres międzywojenny		2-570/1	komunaln a
43.	Gołdap - dom, ul. Lipowa 5, okres międzywojenny		2-569/1	komunaln a
44.	Gołdap - dom, ul. Lipowa 8a, okres międzywojenny		2-574	komunaln a
45.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 2, okres międzywojenny		2-872/8	komunaln a
46.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 3/3a, okres międzywojenny		2-1463/1	komunaln a
47.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 5, okres międzywojenny		2-822/10	komunaln a
48.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 7, okres międzywojenny		2-822/12	komunaln a
49.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 16, okres międzywojenny		2-1462/2	komunaln a
50.	Gołdap - dom, ul. 11 Listopada 18, okres międzywojenny		2-882/8;1	komunaln a
51.	Gołdap - dom, ul. Malarska 5, okres międzywojenny		2-900/2	komunaln a
52.	Gołdap - dom, ul. Malarska 10, XIX/XX w.		2-903/1;1	komunaln a
53.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 4, XIX/XX w.		2-648/1	komunaln a
54.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 5, XIX/XX w.	A-528/S; 7 października 1986 KL.WKZ 534/528/D/86	2-1960/18	komunaln a
55.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 7, XIX/XX w.		2-642/3	komunaln a
56.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 9, XIX/XX w.	A-530/S; 7 października 1986	2-1960/13	komunaln a
57.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 10, XIX/XX w.		2-646/3	komunaln a
58.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 11, XIX/XX w.	A-535/S; 30 grudnia 1986 KL.WKZ 534/535/D/86	2-1960/53;1	komunaln a
59.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 12, okres międzywojenny		2-648/1;1	komunaln a
60.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 20, XIX/XX w.		2-528/9	komunaln a
61.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 22, XIX/XX w.		2-507/8;1	komunaln a
62.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 23, XIX/XX w.		2-539/6	komunaln

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
63.	Gołdap - dom, ul. Mazurska 27, XIX/XX w.		2-1430/4	a współwłasność
64.	Gołdap - dom, ul. Paderewskiego 11, XIX/XX w.		2-697/21;1	komunalna
65.	Gołdap - dom, ul. Paderewskiego 24, okres międzywojenny		2-909/9;1	komunalna
66.	Gołdap - dom, ul. Partyzantów 20, XIX/XX w.		2-869/3	komunalna
67.	Gołdap - dom, ul. Partyzantów 26, XIX/XX w.		2-1466/2;1	komunalna
68.	Gołdap - dom, ul. Partyzantów 28, okres międzywojenny		2-1470/2; 2-1470/7	komunalna
69.	Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 12, okres międzywojenny		2-1520/6	komunalna
70.	Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 14, okres międzywojenny	A-3678; 23 marca 1994 WKZ 534/989/D/94	2-871/1; 2-871/2	komunalna
71.	Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 15, okres międzywojenny	A-3680; 23 marca 1994 WKZ 534/991/D/94	2-873/3	komunalna
72.	Gołdap - dom, ul. Plac Zwycięstwa 20, okres międzywojenny	A-4183; 21 czerwca 2000 SOZ.IZN-5340/237/2000	2-874/30	prywatna
73.	Gołdap - Zespół Szkół Ogólnokształcących, ul. ks. J. Popiełuszki 2, XIX/XX w.		2-910/25	komunalna
74.	Gołdap - dom, ul. Przytorowa 1, XIX/XX w.		2-507/10	państwowa
75.	Gołdap - budynek gospodarczy, ul. Przytorowa 1, XIX/XX w.		2-507/10	państwowa
76.	Gołdap - dom, ul. Przytorowa 3, XIX/XX w.		2-507/15	państwowa
77.	Gołdap - budynek gospodarczy, ul. Przytorowa 3, XIX/XX w.		2-507/15	państwowa
78.	Gołdap - dom, ul. Przytorowa 5, XIX/XX w.		2-530/6	komunalna
79.	Gołdap - Szkoła Podstawowa nr 1, ul. Szkolna 4, XIX/XX w.		2-8999/4	komunalna
80.	Gołdap - dom, ul. Tatyzy 7, XIX/XX w.		2-939/5	współwłasność
81.	Gołdap - dom, ul. Tatyzy 9, XIX/XX w.	A-533/S; 7 października 1986 KL.WKZ 534/328/D/83	2-939/6	prywatna
82.	Gołdap - dom, ul. Warsztatowa 2, okres międzywojenny		2-935	współwłasność
83.	Gołdap - dom, ul. Wojska Polskiego 2, XIX/XX w.		2-390/3	komunalna
84.	Gołdap - dom, ul. Wolności 11, XIX/XX w.	A-3681; 23 marca 1994	2-987/1	współwłasność

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
85.	Gołdap - dom, ul. Wolności 13, XIX/XX w.	WKZ 534/987/D/94 A-3677; 23 marca 1994 WKZ	2-987/10;2	komunalna
86.	Gołdap - dom, ul. Wolności 15, okres międzywojenny	534/988/D/94 A-3679; 23 marca 1994	2-987/17	komunalna
87.	Gołdap - dom, ul. Żeromskiego 11, okres międzywojenny		2-1460/4	komunalna
88.	Gołdap - dworzec w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny		2-507/20	państwowa
89.	Gołdap - magazyn spedycji kolejowej w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20	państwowa
90.	Gołdap - szalet w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny		2-507/20	państwowa
91.	Gołdap - wieża wodna w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny		2-507/20	państwowa
92.	Gołdap - wieża wodna w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w., okres międzywojenny		2-507/34	państwowa
93.	Gołdap - nastawnia w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20;5	państwowa
94.	Gołdap - nastawnia w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/26	państwowa
95.	Gołdap - rampa w zespole stacji kolejowej, XIX/XX w.		2-507/20	państwowa
96.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty /gimnazjum/, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/22	komunalna
97.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty /biblioteka/, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/20	komunalna
98.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
99.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
100.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
101.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar piechoty, ul. Partyzantów 27, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/5	państwowa
102.	Gołdap - kasyno w zespole koszar piechoty, 1909 r.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/2;1	państwowa
103.	Gołdap - budynek administracyjny w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
104.	Gołdap - budynek administracyjny w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-950/25	państwowa
105.	Gołdap - wieża w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
106.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
107.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
108.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
109.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, XIX/XX w.	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/21	komunalna
110.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
111.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
112.	Gołdap - magazyn w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
113.	Gołdap - schron w zespole koszar piechoty, okres międzywojenny	A-4468; 14 czerwca 2007 IZAR(JD)-4100/5-91/06/07	2-970/25	państwowa
114.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
115.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
116.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
117.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
118.	Gołdap - koszarowiec w zespole koszar strzelców pancernych, okres międzywojenny		2-822/16	państwowa
119.	Gołdap - Szpital, ul. Słoneczna 7, XIX/XX w.		2-671/9	komunalna
120.	Gołdap - młyn, XIX/XX w.		1-68	prywatna
121.	Gołdap - wieża wodna, ul. Paderewskiego, XIX/XX w.	A-3208; 8 listopada 1991 WKZ 534/858/D/91	2-700/9	prywatna
122.	Gołdap - zapor przeciwczołgowa, ul. Mazurska, 1944 r.		2-637/3; 2-646/4	komunalna

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
123.	Gołdap - Kochtopef schron polowy, ul. Gąbińska, 1944 r.		2-507/6	państwowa
124.	Gołdap - wartownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-3280	państwowa
125.	Gołdap - wartownia w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-3280	państwowa
126.	Gołdap - ciężki schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1961	państwowa
127.	Gołdap - ciężki schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1966/19	prywatna
128.	Gołdap - schron sztabowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1966/1	prywatna
129.	Gołdap - schron sztabowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1966/1	prywatna
130.	Gołdap - zbiornik przeciwpożarowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1961	państwowa
131.	Gołdap - zbiornik przeciwpożarowy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1962	państwowa
132.	Gołdap - schron ceglany w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1962/11	prywatna
133.	Gołdap - schron przeciwlotniczy w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1966/11	prywatna
134.	Gołdap - hamownia silników w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1967	państwowa
135.	Gołdap - schron magazynowy i ruiny dwóch schronów magazynowych w Kwaterze Dowództwa Wojsk Lotniczych OKL „Robinson”, ok. 1940 r.		1-1967	państwowa
136.	Gołdap - cmentarz ewangelicki I, ok. 1800 r.	A-3810; 16 marca 1995 WKZ 534/1025/D/95	2-519	komunalna
137.	Gołdap - cmentarz ewangelicki II, 2 ćw. XIX w.		2-516	komunalna
138.	Gołdap - cmentarz ewangelicki III, po 1850 r.		2-520	komunalna
139.	Gołdap - cmentarz wojenny z I wojny światowej, 1914 r.	A-328/S; 10 marca 1983 KL.WKZ 534/328/D/83	2-776	komunalna
140.	Gołdap - cmentarz żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej, 1914 r.	A-3369; 6 czerwca 1992 WKZ	2-766	komunalna

L.p.	Obiekt zabytkowy (adres, czas powstania)	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Numer działki - obręb aktualny	Własność – zarząd
141.	Gołdap - stary cmentarz żydowski, 1 poł. XIX w.	534/910/D/92 A-3809; 16 marca 1995 WKZ 534/1026/D/95	2-522	komunalna
142.	Gołdap - nowy cmentarz żydowski, 2 poł. XIX w.		2-516	komunalna
143.	Gołdap - cmentarz komunalny, 1961 r.		1-61	komunalna
144.	Gołdap - cmentarz parafialny rzymskokatolicki, 1945 r.		2-520	komunalna
145.	Gołdap /Kumiecie/ - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		1-1965/4	państwowa
146.	Gołdap /Kumiecie/ - nagrobek gen. Hansa Jeschonka, 1943 r.		1-1961	państwowa
147.	Gołdap /Mruczek/ - cmentarz ewangelicki, ok. 1900 r.		1-1476	komunalna

Obszar wiejski

L.p.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
1.	Babki - cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		23-146/115	prywatna
2.	Babki (Młynniki) - cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		23-128/2	prywatna
	Babki cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.			
3.	Bałupiany - dom w zespole budynków służby drogowej, pocz. XX w.		1-48/3	prywatna
4.	Bałupiany - dom w zespole budynków służby drogowej, pocz. XX w.		1-48/3	prywatna
5.	Bałupiany - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		1-38	komunalna
6.	Barkowo - cmentarz ewangelicki, założono - 2 poł. XIX w.		2-25	komunalna
7.	Bitkowo (Ślepowo) - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		3-77	prywatna
8.	Boćwinka - dom mieszkalny w zespole kolejowym przy nieczynnej linii kolejowej.		7-16/20	prywatna
9.	Boćwinka - budynek gospodarczy w zespole kolejowym przy nieczynnej linii kolejowej.		7-16/21	komunalna
10.	Boćwinka - cmentarz ewangelicki, rodzinny		7-3	komunalna
11.	Boćwinka Młyn - dwór w zespole dworsko-parkowym XIX/XX w.		7-50/2	prywatna
12.	Boćwinka Młyn - park w zespole dworsko-parkowym XIX/XX w.		7-50/17	państwowa

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
13.	Botkuny - dworzec przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/1; 17-218/2	państwowa
14.	Botkuny - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/4	państwowa
15.	Botkuny - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		17-218/4	państwowa
16.	Botkuny - para mostów kolejowych nad rzeką Jarka na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.	A-1289; 15 maja 1979 KL.WKZ 534/34/79	17-218/4	państwowa
17.	Botkuny - para mostów kolejowych nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1930 r.		17-218/4	państwowa
18.	Botkuny - most nad szosą Gołdap - Żytkiejmy nad nieczynną linią kolejową		17-218/4	państwowa
19.	Botkuny - most kolejowy nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1930 r.		17-252	państwowa
20.	Botkuny - most nad ciekim wodnym na nieczynnej linii kolejowej Gołdap - Żytkiejmy		17-252	państwowa
23.	Botkuny - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		17-163	komunalna
24.	Bronisze - park w zespole podworskim XIX/XX w.		8-176/90	prywatna
25.	Bronisze - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.	A-2609; 11 stycznia 1989 KL.WKZ 534/637/D/89	8-177	komunalna
26.	Czarnówko - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		6-3095	państwowa
27.	Czarnówko - cmentarz ewangelicki, XIX w.		6-3097	państwowa
28.	Czarnówko - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		6-72/6	prywatna
29.	Dąbie - park w zespole podworskim, XIX w.		7-171/27	prywatna
30.	Dąbie - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		7-170	komunalna
31.	Dunajek - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		12-213	prywatna
32.	Dunajek - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		12-213	prywatna
33.	Dunajek - cmentarz ewangelicki, ok. 1900 r.		4-69	państwowa
34.	Dunajek - cmentarz ewangelicki, założono - 1 poł. XIX w.		4-107	państwowa
35.	Dunajek - Blenda - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		4-149	komunalna
36.	Dunajek - Kozie Góry - cmentarz		4-77	prywatna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
	ewangelicki, 2 poł. XIX w.			
37.	Dunajek - Wierzbianka - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		4-164/1	prywatna
38.	Dzięgiele - cmentarz ewangelicki, 1 ćw. XIX w.	A-3226; 20 listopada 1991 WKZ 534/876/D/91	5-52	komunalna
39.	Galwecie - dwór, ok. poł. XIX w.		6-416/9	prywatna
40.	Galwecie - park, ok. poł. XIX w.		6-402	komunalna
41.	Galwecie - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		6-24	komunalna
42.	Galwecie - cmentarz ewangelicki rodzinny, ok. 2 poł. XIX w.		6-416/13	prywatna
43.	Gieraliszki - dwór w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/23; 12-199/27; 12-199/28; 12-199/29	prywatna
44.	Gieraliszki - obora w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
45.	Gieraliszki - obora w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
46.	Gieraliszki - magazyn w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13	prywatna
47.	Gieraliszki - park w zespole dworsko-parkowym, 2 poł. XIX w.	A-3836; 4 września 1995 WKZ 534/1034/D/95	12-199/13; 12-199/24; 12-199/25; 12-199/26	prywatna
48.	Gieraliszki - cmentarz ewangelicki rodzinny, k. XIX w.		12-199/37	prywatna
49.	Gieraliszki - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		12-200	komunalna
50.	Główka - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		7-144	komunalna
51.	Górne - ruiny kościoła ewangelickiego, 1612-1617, przebud. 1840 r.	A-199; 25 stycznia 1957 NR KULT.V-2B-17-94-57	8-114	państwowa
52.	Górne - budynek szkolny w zespole szkoły, mur. pocz. XX w.		8-137	prywatna
53.	Górne - budynek gospodarczy w zespole szkoły, mur. pocz. XX w.		8-137	prywatna
54.	Górne - dworzec w zespole dworca kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Ełk		8-144	państwowa
55.	Górne - budynek spedycji kolejowej w zespole dworca kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Ełk		8-144	państwowa
56.	Górne - budynek szaletu w zespole dworca kolejowego przy nieczynnej linii kolejowej		8-144	państwowa

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
	Gołdap-Ełk			
57.	Górne - cmentarz ewangelicki, 1 poł. XIX w.		8-114	państwowa
58.	Górne (Przeczka) - cmentarz ewangelicki, 1 poł. XIX w.		8-183/1	prywatna
59.	Grabowo - kościół ewangelicki ob. kościół par. rzym.-kat. p.w. MB Różańcowej, ok. 1590 r.	A-1690; 30 czerwca 1986 KL.WKZ 534/511/D/86	9-95	wyznaniowa
60.	Grabowo - plebania, nr 60, XVI w.		9-103/4	wyznaniowa
61.	Grabowo - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w. i okres międzywojenny		9-100	komunalna
62.	Grabowo - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w. i okres międzywojenny		9-100	komunalna
63.	Grabowo - dawna karczma, pocz. XX w.		9-153/1	komunalna
64.	Grabowo - dworzec w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/2	prywatna
65.	Grabowo - dom w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/1	prywatna
66.	Grabowo - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	prywatna
67.	Grabowo - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/1	prywatna
68.	Grabowo - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	komunalna
69.	Grabowo - rampa w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		12-102/6	komunalna
70.	Grabowo - most drogowy nad linią kolejową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		9-114/6	komunalna
71.	Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		9-148	komunalna
72.	Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. poł. XIX w.		9-60	komunalna
73.	Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		9-13/1	prywatna
74.	Grabowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		9-21	komunalna
75.	Grabowo - cmentarz ewangelicki / przykościelny/, ok. 1700 r.		9-95	wyznaniowa
76.	Grabowo - cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z II wojny światowej, ok. 1944 r.	A-1018/S; 13 lutego 1985 WKZ 534/1018/D/95	9-151	komunalna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
77.	Grygieliszki-Hajnówka Leśniczówka - cmentarz ewangelicki, założono ok. 2 poł. XIX w.		18-74	prywatna
78.	Jabramowo - park, XIX/XX w.		17-132/169	państwowa
79.	Jabramowo (Nowe Botkuny) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		17-141	komunalna
80.	Jabłońskie - most kolejowy nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Węgorzewo 1897 r.		19-16/2	komunalna
81.	Jabłońskie - cmentarz ewangelicki, założono ok. 1800 r.		10-32	komunalna
82.	Jabłońskie (Marcinowa Wólka) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		29-6/4	prywatna
83.	Janowo - cmentarz ewangelicki, założono ok. 2 poł. XIX w.		14-17	komunalna
84.	Janowo (w kierunku Jabramowa) - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		17-142	komunalna
85.	Janowo (Niegocin) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		14-25/2	prywatna
86.	Janowo (Rożyńsk) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		14-8	komunalna
87.	Janowo (Wronki Małe) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		14-69	komunalna
88.	Jany - cmentarz ewangelicki, ok. 2 poł. XIX w.		11-27	komunalna
89.	Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		12-180/4	prywatna
90.	Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.		12-203	komunalna
91.	Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		12-126	prywatna
92.	Jeziorki Wielkie - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		12-25	komunalna
93.	Jeziorki Małe - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		12-69	komunalna
94.	Jeziorki Małe - cmentarz ewangelicki, rodzinny, II poł. XIX w.		12-171/7	prywatna
95.	Jeziorki Małe - cmentarz ewangelicki, rodzinny, II poł. XIX w.		12-171/9	prywatna
96.	Juchnajcie - dom nr 8 ob. kaplica, pocz. XX w.		13-67	współwłasność
97.	Juchnajcie - dom nr 9, pocz. XX w.		13-37	wyznaniowa
98.	Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, założono ok. 1800 r.		13-127	państwowa
99.	Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		13-151/4	prywatna
100.	Juchnajcie - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		13-157/1	prywatna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
	w.			
101.	Jurki - cmentarz ewangelicki, założono I poł. XIX w.		6-3202/1	państwowa
102.	Kalniszki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		7-183	komunalna
103.	Kolniszki - park, XIX/XX w.		17-201/11	państwowa
104.	Kalniszki (Boek) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		7-185	państwowa
105.	Kamionki - cmentarz ewangelicki, 1800 r.		30-41	komunalna
106.	Kolniszki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		17-192	komunalna
107.	Kośmidry - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		15-189	komunalna
108.	Kowalki - cmentarz ewangelicki, XIX/XX w.		16-5	komunalna
109.	Kowalki - cmentarz ewangelicki, XIX w.		16-3063/2	państwowa
110.	Kowalki (Jakobienny) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		4-146	komunalna
111.	Kozaki - cmentarz ewangelicki, założono I poł. XIX w.		17-107	komunalna
112.	Kozaki - cmentarz ewangelicki, rodzinny, XIX w.		17-126	komunalna
113.	Łobody - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		1-3452	państwowa
114.	Łobody - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		1-3452	państwowa
115.	Marcinowo - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		19-58	komunalna
116.	Marcinowo - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		19-98	komunalna
117.	Marcinowo - cmentarz ewangelicki, XIX w.		19-38	komunalna
118.	Mażucie - dom nr 6, XIX/XX w.		22-81/20	prywatna
119.	Mażucie - magazyn, XIX/XX w.		22-66/8	prywatna
120.	Mażucie - park, XIX/XX w.		22-77/10	państwowa
121.	Mażucie - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		22-76	komunalna
122.	Moręty - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		2-3118	państwowa
123.	Moręty - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		2-3117	państwowa
124.	Nasuty - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		20-2/1	komunalny
125.	Nasuty - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		20-2/1	komunalny
126.	Nasuty - cmentarz ewangelicki, ok. 1850 r.		20-37	komunalna
127.	Nasuty - cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.		20-15	komunalna
128.	Nasuty - cmentarz ewangelicki, pocz. XIX w.		16-3051/4	państwowa
129.	Nasuty (Aleksandrowo) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		16-3059/1	państwowa
130.	Niedrzwica - gorzelnia w zespole	A-1981; 31 marca	1-206/41	prywatna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
	podworskim, okres międzywojenny	1987 KL.WKZ 534/D/87		
131.	Niedzwica - park, XIX/XX w.	A-1981; 31 marca 1987 KL.WKZ 534/D/87	1-3033	państwowa
132.	Niedzwica - cmentarz ewangelicki, XIX w.		1-3033	państwowa
133.	Niedzwica - cmentarz ewangelicki, XIX w.		1-3033	państwowa
134.	Nowa Boćwinka - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		24-55	komunalna
135.	Nowa Boćwinka - cmentarz ewangelicki, rodzinny XIX/XX w.		24-60	prywatna
136.	Osowo - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		21-60	komunalna
137.	Osowo - cmentarz ewangelicki, XIX w.		21-5/1	państwowa
138.	Osowo (Głazowo) - cmentarz ewangelicki, ok. poł. XIX w.		21-34/2	prywatna
139.	Pietrasze - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		21-56	komunalna
140.	Pietraszki - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		22-49	komunalna
141.	Pietraszki (Czerwone) - cmentarz ewangelicki, XIX w.		23-159	państwowa
142.	Pogorzal - szkoła, pocz. XX w.		23-49	komunalna
143.	Pogorzal - dworzec w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko-Ełk 1870 r.		23-40/3	państwowa
144.	Pogorzal - dom w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko-Ełk 1870 r.		23-40/1;23-40/2	prywatna
145.	Pogorzal - budynek gospodarczy w zespole stacji przy nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Olecko-Ełk 1870 r.		23-40/1;23-40/2	prywatna
146.	Pogorzal - cmentarz ewangelicki, ok. 1800 r.		23-115	komunalna
147.	Rakówko - spichlerz w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204; 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
148.	Rakówko - obora w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204; 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/1	prywatna
149.	Rakówko - park w zespole podworskim, poł. XIX w.	A-3204; 4 listopada 1991 WKZ 534/855/D/91	6-53/3	prywatna
150.	Rakówko - most kolejowy nad drogą gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.		6-31/4	komunalna
151.	Rakówko - most kolejowy nad drogą		6-31/4	komunalna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
	gruntową na nieczynnej linii kolejowej Gołdap-Żytkiejmy, ok. 1910 r.			
152.	Regiele - Regellen, Glaubitz, cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.		17-188	komunalna
153.	Regiele - cmentarz ewangelicki, rodzinny, XIX w.		17-121	komunalna
154.	Rostek - park dom z zespołem podworskim XIX/XX w.		10-129/56	państwowa
155.	Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	państwowa
156.	Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
157.	Rożyńsk Mały - budynek gospodarczy w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
158.	Rożyńsk Mały - stodoła w zespole podworskim XIX/XX w.		24-38/11	prywatna
159.	Rożyńsk Mały - młyn wodny w zespole podworskim, XIX/XX w.		24-110/3	prywatna
160.	Rożyńsk Mały - cmentarz ewangelicki /rodzinny/, ok. 1800 r.		24-38/11	prywatna
161.	Rożyńsk Wielki - cmentarz ewangelicki, założono ok. 1800 r.		24-74	komunalna
162.	Rudzie - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		30-59	komunalny
163.	Samoniny - cmentarz ewangelicki, 2 poł. XIX w.		28-52	komunalna
164.	Siedlisko - budynek szkolny w zespole szkoły pocz. XX w.		25-48/1	prywatna
165.	Siedlisko - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		25-122	komunalna
166.	Skoczce - budynek szkolny w zespole szkoły, okres międzywojenny.		15-179	komunalna
167.	Skoczce - budynek dawnej gospody, pocz. XX w.		26-21/2;26-19/2	współwłasność
168.	Skoczce - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		15-166	komunalna
169.	Sokoły - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		24-6	komunalna
170.	Suczki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		27-30	komunalna
171.	Szyliny - cmentarz ewangelicki, XIX w.		6-3055	państwowa
172.	Tatary - cmentarz ewangelicki, XIX w.		17-82	komunalna
173.	Zubałe - grób żołnierski niemiecki z I wojny światowej, 1914 r.		22-93/3	prywatna
174.	Wilkasy - park dworski, XIX/XX w.	A-2588; 15 listopada 1988 KL.WKZ 534/188/D/88	30-94;30-93/2	prywatna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Lp.	Obiekt zabytkowy (czas powstania, okresy przebudowy, stopień zachowania)	Numer i data decyzji	Numer działki - obręb	Własność – zarząd
175.	Wilkasy - cmentarz ewangelicki, XIX/XX w.		30-64	komunalna
176.	Wilkasy - cmentarz ewangelicki, rodzinny, XIX/XX w.		30-71/2	prywatna
177.	Wilkajcie - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		28-126	komunalna
178.	Włosty - cmentarz ewangelicki, XIX w.		29-6	prywatna
179.	Wronki Wielkie - cmentarz ewangelicki, założono ok. 1850 r.		19-149	komunalna
180.	Wronki-Podgórze - cmentarz ewangelicki, założono ok. 1800 r.	A-3463; 15 kwietnia 1993 WKZ 534/951/D/93	19-135	komunalna
181.	Wronki Wielkie - cmentarz żołnierzy radzieckich z II wojny światowej, l. 40. 50. XX w.	A-3283; 26 lutego 1992 WKZ 534/905/D/92	19-131	komunalna
182.	Wrotkowo - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		17-3/3	prywatna
183.	Zatyki - budynek szkolny w zespole szkoły, pocz. XX w.		30-21/2	prywatna
184.	Zatyki - budynek gospodarczy w zespole szkoły, pocz. XX w.		30-21/2	prywatna
185.	Zatyki - cmentarz ewangelicki, II poł. XIX w.		30-15/12	państwowa
186.	Żelazki - cmentarz ewangelicki, ok. II poł. XIX w.		23-166/39	komunalna
187.	Żelazki - cmentarz ewangelicki, rodzinny, ok. II poł. XIX w.		23-166/70	prywatna

Aneks nr 2 – wykaz stanowisk archeologicznych

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
1	Babki	14-80	1	1	cmentarzysko	krąg wschodniobałtyjski	wczesne średniowiecze
2	Babki	14-80	1	9	osada	jaćwieska	wczesne średniowiecze
3	Babki		3	10	śląd osadnictwa	-	okres nowożytny
4	Babki	14-80	2	10	śląd osadnictwa		epoka kamienia
5	Bałupiany	12-77	1	11	grodzisko		wczesne średniowiecze
6	Bałupiany	12-78	2	4	osada		okres wędrówek ludów
7	Bałupiany	12-78	3	5	osada (?)		środkowa epoka kamienia
8	Bałupiany	12-78	4	21	śląd osadnictwa / osada		epoka kamienia – epoka brązu; XVI–XVIII w.
9	Bałupiany	12-78	5	22	osada		XVI–XVII w.
10	Bałupiany	12-78	6	23	śląd osadnictwa		2 poł. XIII – poł. XIV w.
11	Bałupiany	12-78	7	24	śląd osadnictwa		epoka kamienia; 2 poł. XVI–XVIII w.
12	Barkowo	13-77	1	3	osada		środkowa epoka kamienia
13	Barkowo	13-77	2	14	osada		XVI–XVII w.
14	Barkowo	13-77	3	15	śląd osadnictwa / osada		wczesne średniowiecze; XIV w.; pradzieje
15	Barkowo	13-77	4	16	osada / śląd osadnictwa		XIV w.; XIX w.; pradzieje
16	Barkowo	13-77	5	17	śląd osadnictwa / osada		XIV w.; XVI–XVII w.; XVII–XVIII w.
17	Boćwinka	15-77	3	57	śląd osadnictwa / osada		wczesne średniowiecze; XVI w.
18	Botkuny	13-79	1	1	?		okres wpływów rzymskich
19	Botkuny	13-79	2	15	śląd osadnictwa / osada		okres wędrówek ludów; 2 poł. XVI – 1 poł. XVII w.
20	Botkuny	13-79	3	16	śląd osadnictwa / osada		późne średniowiecze; poł. XVI w.
21	Botkuny	13-79	4	17	osada		2 poł. XV – XVI w.; XIX w.
22	Botkuny	13-79	5	18	śląd osadnictwa / osada		późny okres wpływów rzymskich; 2 poł. XIV w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
23	Botkuny	13-79	6	19	śląd osadnictwa / osada		
24	Bronisze	13-80	1	5	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka brązu
25	Bronisze	13-80	2	6	obozowisko		epoka kamienia
26	Bronisze	13-80	3	7	śląd osadnictwa / obozowisko (?)		mezolit – epoka żelaza
27	Bronisze	13-80	4	8	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka brązu; późne średniowiecze
28	Bronisze	13-80	5	9	śląd osadnictwa		
29	Dąbie	15-77	1	1	śląd osadnictwa / osada		
30	Dąbie	15-77	2	7	śląd osadnictwa obozowisko – osada		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów (?)
31	Dąbie	15-77	3	8			
32	Dąbie	15-77	4	9	śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza; nieokreślona
33	Dąbie	15-77	5	11	śląd osadnictwa obozowisko – osada (?)		epoka kamienia – epoka żelaza
34	Dąbie	15-77	6	12			okres nowożytny; epoka kamienia; mezolit – epoka żelaza
35	Dąbie	15-77	7	13	śląd osadnictwa		nieokreślona; późne średniowiecze
36	Dąbie	15-77	8	14	śląd osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza; okres nowożytny
37	Dąbie	15-77	9	15	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów; nieokreślona; późne średniowiecze
38	Dąbie	15-77	10	16	śląd osadnictwa		epoka kamienia; późne średniowiecze – okres nowożytny
39	Dąbie	15-77	11	17	śląd osadnictwa		epoka kamienia; okres wędrówek ludów
40	Dąbie	15-77	12	20	śląd osadnictwa / cmentarzysko (?)		
41	Dąbie	15-77	13	21	śląd osadnictwa		późny paleolit
42	Dąbie	15-77	14	22	śląd osadnictwa / osada		epoka kamienia; mezolit – epoka

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
							żelaza; wczesna epoka żelaza (?); wczesne średniowiecze; późne średniowiecze; okres nowożytny
43	Dąbie	15-77	15	23	ślad osadnictwa		epoka kamienia; późne średniowiecze
44	Dąbie	15-77	16	24	ślad osadnictwa		epoka kamienia
45	Dąbie	15-77	17	25	osada		okres wędrówek ludów – okres wpływów rzymskich
46	Dąbie	15-77	18	26	ślad osadnictwa		nieokreślona; późne średniowiecze
47	Dąbie	15-77	19	32	obozowisko – osada		epoka kamienia – epoka żelaza
48	Dąbie	15-77	20	33	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; okres wędrówek ludów – okres wpływów rzymskich
49	Dąbie	15-77	21	34	ślad osadnictwa		epoka kamienia
50	Dąbie	15-77	22	53	ślad osadnictwa		epoka kamienia
51	Dąbie	15-77	23	54	ślad osadnictwa		epoka kamienia – epoka żelaza; późne średniowiecze – okres nowożytny
52	Dąbie	15-77	24	55	ślad osadnictwa		epoka kamienia; okres nowożytny
53	Dąbie	15-77	25	56	ślad osadnictwa		epoka kamienia; mezolit – epoka żelaza; okres nowożytny
54	Dąbie	15-77	26	58	ślad osadnictwa		nieokreślona; okres nowożytny
55	Dąbie	15-77	27	59	ślad osadnictwa		epoka kamienia; późne średniowiecze
56	Dąbie	15-77	28	60	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
57	Dąbie	15-77	29	61	ślad osadnictwa		późny paleolit – mezolit; nieokreślona; wczesne średniowiecze; okres nowożytny
58	Dąbie	15-77	30	62	obozowisko / ślad osadnictwa		mezolit; wczesne średniowiecze; okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
59	Dąbie	15-77	31	63	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; nieokreślona; okres nowożytny
60	Dąbie	15-77	32	64	ślad osadnictwa		epoka kamienia; okres nowożytny
61	Dąbie	15-77	33	65	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
62	Dąbie	15-77	34	66	osada		mezolit
63	Dąbie	15-77	35	67	ślad osadnictwa		mezolit
64	Dąbie	15-77	36	68	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; późne średniowiecze
65	Dąbie	15-77	37	69	ślad osadnictwa		epoka kamienia; wczesne średniowiecze; okres nowożytny
66	Dunajek	15-78	1	20	ślad osadnictwa		epoka kamienia
67	Dunajek	15-78	2	21	ślad osadnictwa		mezolit
68	Dunajek	15-78	3	22	osada (?)		późne średniowiecze – okres nowożytny
69	Dunajek	15-78	4	23	ślad osadnictwa		epoka kamienia
70	Dunajek	15-78	5	33	ślad osadnictwa / osada		mezolit – epoka żelaza; późne średniowiecze – okres nowożytny
71	Dunajek	15-78	6	34	kopce, kurhany (?) / osada		nieokreślona
72	Dunajek	15-78	7	35	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
73	Dunajek	15-78	8	36	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
74	Dunajek	15-78	9	37	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
75	Dunajek	15-78	10	38	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; późne średniowiecze
76	Dunajek	16-78	11	6	znalezisko luźne / ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich
77	Dunajek	16-78	12	32	ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów; okres nowożytny
78	Dunajek	16-78	13	33	ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
79	Galwecie	12-79	1	5	osada / ślad osadnictwa		średniowiecze; XVI w.; XVIII–XIX w.
80	Galwecie	12-79	2	6	osada		2 poł. XVI w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
81	Galwiecie	12-79	3	7	osada / ślad osadnictwa		pradzieje; neolit
82	Galwiecie	12-79	4	3	ślad osadnictwa / osada		XIV w.
83	Galwiecie	12-79	5	8	ślad osadnictwa		2 poł. XVI w. – 1 poł. XVII w.
84	Galwiecie	12-79	6	11	osada		XVI w.
85	Galwiecie	12-80	7	4	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
86	Gieraliszki	15-77	1	27	osada		późne średniowiecze
87	Gieraliszki	15-77	2	31	ślad osadnictwa		średniowiecze – okres nowożytny; okres wpływów rzymskich; wczesne średniowiecze (?)
88	Gieraliszki	15-77	3	37	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
89	Gieraliszki	15-77	4	38	ślad osadnictwa / osada		mezolit – epoka żelaza
90	Gołdap	12-78	1	1	osada		schyłkowy paleolit i mezolit; wczesna epoka brązu
91	Gołdap	12-78	2	2	osada		schyłkowy paleolit i mezolit
92	Gołdap	12-78	3	3	osada		późny paleolit; 2 poł. XVI–XVII w.
93	Gołdap	12-79	4	1	osada		mezolit, neolit
94	Gołdap	12-79	5	2	osada		epoka brązu
95	Gołdap	12-78	7	10	osada		2 poł. XVI–XVII w.
96	Gołdap	12-78	8	11	osada		2 poł. XVII–XIX w.
97	Gołdap	12-78	9	31	osada		XVI–XVII w.
98	Gołdap	12-78	10	32	ślad osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
99	Gołdap	12-78	11	34	ślad osadnictwa		2 poł. XVI–XVII w.
100	Gołdap	13-78	12	1	osada / ślad osadnictwa		epoka brązu
101	Gołdap	13-78	13	11	ślad osadnictwa / osada		neolit lub wczesna epoka brązu; 2 poł. XVI–XVII w.
102	Gołdap	13-78	14	12	ślad osadnictwa		2 poł. XVI–XVII w.
103	Gołdap	13-78	15	13	ślad osadnictwa / osada		IV–VI w.; epoka kamienia – wczesna epoka brązu; 2 poł. XVI–XVII w.
104	Gołdap	13-78	16	14	osada		neolit – wczesna

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
							epoka brązu
105	Gołdap	13-78	17	15	osada		XVI w.
106	Gołdap	13-78	18	16	śląd osadnictwa		neolit lub wczesna epoka brązu
107	Gołdap	12-79	19	3	śląd osadnictwa		epoka brązu; mezolit
108	Gołdap	12-79	20	4	śląd osadnictwa		mezolit (?)
109	Gołdap	12-79	21	8	śląd osadnictwa / osada		XIV–XV w.; 2 poł. XVI w.
110	Gołdap	12-79	22	9	śląd osadnictwa		mezolit (?)
111	Gołdap	12-79	23	10	osada		mezolit (?)
112	Gołdap	12-79	24	11	osada		XVI w.; XVII w.
113	Gołdap	12-79	25	12	osada		XVII w. – 1 poł. XVIII w.
114	Gołdap	12-79	26	13	osada		XVI w. – 1 poł. XVIII w.
115	Gołdap	12-79	27	14	osada		XVII w. – XVIII w.
116	Gołdap	12-79	28	15	osada / ślad osadnictwa		średniowiecze
117	Gołdap	12-79	29	16	śląd osadnictwa / osada		2 poł. XVI w.
118	Gołdap	13-79	30	4	śląd osadnictwa		XVI–XVII w.
119	Gołdap	13-79	31	12	śląd osadnictwa		XVI w.
120	Gołdap	13-79	33	21	cmentarzysko osada / ślad osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich
121	Gołdap	12-78	34	35	osadnictwa		okres nowożytny; epoka kamienia
122	Górne	13-80	1	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
123	Główka	15-77	1	3	cmentarzysko ciałopalne		epoka żelaza
124	Główka	15-77	2	35	śląd osadnictwa		mezolit – wczesna epoka brązu
125	Główka	15-77	3	36	osada		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
126	Główka	15-77	4	50	śląd osadnictwa		mezolit
127	Główka	15-77	5	51	śląd osadnictwa / osada (?)		epoka kamienia – epoka brązu; późne średniowiecze – okres nowożytny
128	Główka	15-77	6	52	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze; późne średniowiecze; okres nowożytny
129	Główka	14-77	8	9	śląd osadnictwa		wczesna epoka żelaza
130	Główka	14-77	9	10	śląd osadnictwa		neolit – wczesna epoka żelaza;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
							pradzieje
131	Główka	15-77	10	11	ślad osadnictwa		okres nowożytny
132	Główka	15-77	11	12	ślad osadnictwa		okres nowożytny
133	Główka	15-77	12	13	osada		średniowiecze (XIII–XIV w.); okres nowożytny (XVII–XIX w.)
134	Główka	15-77	13	8	ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
135	Główka	15-77	14	18	ślad osadnictwa / osada		pradzieje
136	Grabowo	14-78	1	5	osada		okres nowożytny (XVII–XIX w.)
137	Grabowo	14-78	2	6	osada		okres nowożytny (XIX–XX w.)
138	Grabowo	14-78	3	7	osada		okres nowożytny (XVII–XIX w.)
139	Grygieliszki	12-77	1	6	osada		XVII–XVIII w.
140	Grygieliszki	12-77	2	7	osada		XVI–XVII w.
141	Jabłońskie	13-78	1	5	osada		XVI–XVII w.
142	Jabłońskie	13-78	2	6	ślad osadnictwa		paleolit (?); ?
143	Jabłońskie	13-78	3	7	ślad osadnictwa / osada		epoka kamienia; 2 poł. XVI–XVII w.
144	Jabłońskie	13-78	4	8	osada		XIV–XV w.; 2 poł. XVI w.
145	Janowo	13-78	1	17	osada		2 poł. XVI–XVII w.
146	Janowo	13-78	2	18	ślad osadnictwa		neolit lub wczesna epoka brązu
147	Jany	13-77	1	6	osada		pradzieje
148	Jany	13-77	2	18	ślad osadnictwa		XVI–XVII w.; pradzieje
149	Jany	13-77	3	20	osada		XVI – poł. XVII w.; pradzieje
150	Jany	13-77	4	21	osada		XVII–XVIII w.; XIX w.
151	Jany	13-77	5	22	ślad osadnictwa		neolit – wczesna epoka brązu; późne średniowiecze
152	Jeziorki Wielkie	15-77	1	45	ślad osadnictwa		epoka kamienia
153	Jeziorki Wielkie	15-77	2	46	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
154	Jeziorki Wielkie	15-77	3	47	ślad osadnictwa		późny paleolit; okres nowożytny
155	Jeziorki Wielkie	15-77	4	48	ślad osadnictwa		późne średniowiecze
156	Jeziorki Wielkie	15-77	5	49	ślad osadnictwa		późne średniowiecze; okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
157	Juchnajcie	13-77	1	1	cmentarzysko		okres wędrówek ludów
158	Juchnajcie	13-77	2	2	osada		młodsza epoka żelaza
159	Juchnajcie	13-77	3	19	osada		XVIII–XIX w.
160	Juchnajcie	13-77	4	23	osada		XV (?) – XVI w.
161	Juchnajcie	13-77	5	24	osada		XVI–XVII w.
162	Juchnajcie	13-77	6	25	osada		XV–XVI w.
163	Juchnajcie	13-77	7	26	osada		XV w.
164	Juchnajcie	13-77	8		osada		wczesna epoka żelaza; okres wpływów rzymskich
165	Juchnajcie	13-77	9	31	ślad osadnictwa		
166	Juchnajcie	13-77	10	32	osada		późny okres wpływów rzymskich – wczesny okres wędrówek ludów
167	Kołki	13-79	1	5	ślad osadnictwa		okres wpływów rzymskich
168	Kołki	13-79	2	6	osada / ślad osadnictwa		mezolit; XVI–XVII w.
169	Kołki	13-79	3	7	osada / ślad osadnictwa		wczesne średniowiecze
170	Kolniszki	13-79	1	2	grodzisko		?
171	Kolniszki	13-79	2	13	osada		XVII w.
172	Kolniszki	13-79	3	14	ślad osadnictwa		późne średniowiecze (XV w.); XVII w.
173	Konikowo	13-78	1	4	grodzisko (?)		?
174	Konikowo	13-78	2	9	ślad osadnictwa		1 poł. XVI w.
175	Konikowo	13-78	3	10	osada		XI w.
176	Kośmidry	12-78	1	33	ślad osadnictwa		późny okres wpływów rzymskich – wczesny okres wędrówek ludów; XIV w.
177	Kowalki	15-78	1	12	ślad osadnictwa		epoka kamienia
178	Kowalki	15-78	2	13	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; okres nowożytny
179	Kowalki	15-78	3	14	ślad osadnictwa		epoka kamienia; mezolit – epoka żelaza; okres nowożytny
180	Kowalki	15-78	4	15	ślad osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; okres nowożytny
181	Kozaki	13-79	1	21	osada		2 poł. XVI w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
182	Kozaki	13-79	2	22	ślad osadnictwa		2 poł. XVI w.; XVIII w.
183	Kozaki	13-79	3	23	osada		pocz. XVII – koniec XVII w.
184	Kozaki	13-78	4	21	osada		XVIII w.; 2 poł. XVI w.
185	Kozaki	14-78	5	12	osada		okres nowożytny (XIX w.)
186	Łobody	12-77	1	8	osada / ślad osadnictwa		XVI w.; kon. XIX w.
187	Marcinowo	14-78	1	1	grodzisko / znalezisko luźne		?
188	Marcinowo	14-78	2	3	znalezisko luźne		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
189	Marcinowo	14-78	3	4	osada		okres nowożytny (XVIII–XIX w.)
190	Nasutry	15-78	1	6	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
191	Nasutry	15-78	2	16	ślad osadnictwa		epoka kamienia; mezolit
192	Nasutry	15-78	3	17	ślad osadnictwa		nieokreślona; wczesne średniowiecze; późne średniowiecze – okres nowożytny
193	Nasutry	15-78	4	18	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
194	Nasutry	15-78	5	19	ślad osadnictwa		mezolit
195	Niedrzwica	12-78	1	6	osada (?)		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
196	Niedrzwica	12-78	2	7	osada (?)		XVIII w.
197	Niedrzwica	12-78	3	8	osada		XVI–XVII w.
198	Niedrzwica	12-78	4	12	osada		XVII–XVIII w.
199	Niedrzwica	12-78	5	13	ślad osadnictwa		XV–XV w.
200	Niedrzwica	12-78	6	14	osada		XVII–XVIII w.; XVIII–XIX w.
201	Niedrzwica	12-78	7	15	osada		2 poł. XVI w.
202	Niedrzwica	12-78	8	16	osada		2 poł. XV w.; poł. XVI w.
203	Niedrzwica	12-78	9	17	osada		2 poł. XV w.; 2 poł. XVI w.
204	Niedrzwica	12-78	10	18	ślad osadnictwa		?
205	Niedrzwica	12-78	11	19	ślad osadnictwa		XV–XVI w.
206	Niedrzwica	12-78	12	20	osada		epoka kamienia – wczesna epoka brązu; 2 poł. XV – XVI w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
207	Niedrzwica	12-78	13	25	osada		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
208	Niedrzwica	12-78	14	26	śląd osadnictwa		epoka kamienia
209	Niedrzwica	12-78	15	27	śląd osadnictwa / osada		epoka kamienia; późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów; 2 poł. XV – XVI w.
210	Niedrzwica	12-78	16	28	osada		XV w.
211	Niedrzwica	12-78	17	29	osada		XIX w.
212	Niedrzwica	12-78	18	30	śląd osadnictwa / osada		XV w.; XVI–XVII w.
213	Osowo	14-78	1	2	grodzisko		?
214	Osowo	14-78	2	8	osada		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
215	Osowo	14-78	3	8	osada		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
216	Osowo	14-78	4	10	osada		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
217	Osowo	14-78	5	11	osada		okres nowożytny (XVIII–XIX w.)
218	Okrasin	15-77	1	2	cmentarzysko kurhanowe		wczesny okres wpływów rzymskich
219	Pietraszki	12-77	1	5	osada		XVI–XVII w.
220	Podbrodzie	13-78	1	20	śląd osadnictwa		XV w.; 2 poł. XVI–XVII w.
221	Rostek	13-78	1	2	gród / osada		XII w.; XIV w.
222	Rostek	13-78	2	3	osada		późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
223	Rożyńsk	14-77	1	4	osada / cmentarzysko		VII–XI w.; późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
224	Rożyńsk	14-77	2	5	śląd osadnictwa / cmentarzysko		neolit; późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów; VII–XI w.
225	Rożyńsk	14-77	3	19	śląd osadnictwa		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
226	Rożyńsk	14-77	4	20	osada		okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów; okres nowożytny

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
							(XVIII–XIX w.)
227	Rożyńsk	14-77	5	14	bruk kamienny		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
228	Rożyńsk	14-77	6	21	osada		okres nowożytny (XVIII–XX w.)
229	Rożyńsk	14-77	7	22	śląd osadnictwa		pradzieje; okres nowożytny
230	Rudzie	15-78	1	3	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
231	Rudzie	15-78	2	4	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze; okres nowożytny; epoka kamienia
232	Rudzie	15-78	3	5	śląd osadnictwa / osada		wczesne średniowiecze; okres nowożytny
233	Rudzie	15-78	4	7	śląd osadnictwa		epoka kamienia
234	Rudzie	15-78	5	8	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza; epoka kamienia
235	Somaniny	12-77	1	9	osada		późne średniowiecze (XVII–XVIII w.)
236	Somaniny	12-77	2	10	śląd osadnictwa		neolit (?); XVII–XVIII w.
237	Siedlisko	15-78	1	2	znalezisko luźne		późny paleolit
238	Siedlisko	15-77	2	28	śląd osadnictwa / osada		mezolit – epoka żelaza; późne średniowiecze
239	Siedlisko	15-77	3	29	osada / śląd osadnictwa		późne średniowiecze; okres nowożytny
240	Siedlisko	15-77	4	30	śląd osadnictwa / osada		późne średniowiecze; okres nowożytny
241	Siedlisko	15-77	5	39	śląd osadnictwa / osada		epoka kamienia; późne średniowiecze – okres nowożytny
242	Siedlisko	15-77	6	40	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
243	Siedlisko	15-77	7	41	śląd osadnictwa / osada		mezolit – epoka żelaza; późne średniowiecze – okres nowożytny
244	Siedlisko	15-77	8	42	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
245	Siedlisko	15-77	9	43	śląd osadnictwa / osada (?)		epoka kamienia – epoka brązu; wczesne średniowiecze; późne średniowiecze –

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029

Nr	Nazwa lokalna	Obszar AZP	Nr M	Nr Ob.	Funkcja	Kultura	Chronologia
							okres nowożytny
246	Siedlisko	15-77	10	44	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
247	Siedlisko	15-78	11	9	osada		okres nowożytny (od XVII w.)
248	Siedlisko	15-78	12	10	śląd osadnictwa		średniowiecze (?)
249	Siedlisko	15-78	13	11	śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
250	Skocze	13-77	1	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
251	Skocze	13-77	2	12	śląd osadnictwa		neolit – epoka żelaza; XVI–XVII w.
252	Skocze	13-77	3	13	śląd osadnictwa		XIX–XX w.
253	Skocze	13-77	4	27	śląd osadnictwa / osada		pradzieje; XV–XVII w.; XIX w.
254	Skocze	13-77	5	28	śląd osadnictwa / osada		epoka kamienia – wczesna epoka brązu; XVI–XVII w.
255	Skocze	13-77	6	29	osada / śląd osadnictwa		XII–XIII w.; XVI–XVII w.
256	Włosty	13-77	1	33	osada		XV w.; XVI–XVII w.
257	Zatyki	14-79	1	1	osada / śląd osadnictwa		mezolit – epoka żelaza
258	Żelazki	14-80	1	6	śląd osadnictwa		epoka kamienia
259	Żelazki	14-80	2	7	śląd osadnictwa / osada (?)		epoka kamienia; wczesne średniowiecze
260	Żelazki	14-80	3	8	osada		późne średniowiecze – okres nowożytny
261	Żelazki	14-80	4	12	osada		epoka kamienia

Aneks nr 2 – wykaz zabytków ruchomych

L.p.	Obiekt zabytkowy	Adres	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	Gołdap, elementy dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, manieryzm, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
2	Gołdap, rzeźba: figura męska bez atrybutu – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
3	Gołdap, rzeźba św. – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
4	Gołdap, rzeźba św. Łukasz Ewangelista – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
5	Gołdap, rzeźba św. Jan Ewangelista – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
6	Gołdap, rzeźba św. Marek Ewangelista – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
7	Gołdap, rzeźba św. Mateusz Ewangelista – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
8	Gołdap, rzeźba: postać męska z figurką dziecka – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
9	Gołdap, rzeźba: ukrzyżowany łotr – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
10	Gołdap, rzeźba: figura sakralna – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
11	Gołdap, rzeźba: figura sakralna kobieca – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
12	Gołdap, rzeźba: figura sakralna w zbroi – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
13	Gołdap, rzeźba: figura anioła – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
14	Gołdap, rzeźba: figura anioła / z prawego uszaka 2 kondygnacji ołtarza – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
15	Gołdap, rzeźba: figurka anioła / z uszaków pierwszej kondygnacji – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91

L.p.	Obiekt zabytkowy	Adres	Numer i data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
	90. XVII w.		
16	Gołdap, zespół ornamentów – element dawnego ołtarza głównego, drewno polichromowane, barok, lata 90. XVII w.	Gołdap, Kościół p.w. NMP Matki Kościoła /do 1983 – Dąbrówka, pow. węgorzewski/	5.IX.1991 WKZ 533/54/d/91
17	Gołdap, ołtarz główny, drewno polichromowane olejno, blacha miedziana, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
18	Gołdap, rzeźba: św. Bonifacy w ołtarzu głównym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
19	Gołdap, rzeźba: św. Leon w ołtarzu głównym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
20	Gołdap, ołtarz boczny, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
21	Gołdap, rzeźba: Jezus Chrystus w ołtarzu bocznym, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
22	Gołdap, rzeźba: Matka Boska z Dzieciątkiem w ołtarzu bocznym, drewno polichromowane olejno, metal, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
23	Gołdap, ambona, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
24	Gołdap, korpus ambony, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
25	Gołdap, chrzcielnica, drewno polichromowane olejno, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
26	Gołdap, krucyfik, drewno polichromowane, sztuka ludowa, XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86
27	Gołdap, kropielnica, marmur, drewno polichromowane olejno, stiuk, neogotyck, koniec XIX w.	Gołdap, Kościół par. p.w. św. Bonifacego i św. Leona	2.V.1986 KL WKZ 533/33/d/86

Spis tabel

TABELA 1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NA TERENIE MIASTA GOŁDAP	50
TABELA 2. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NA TERENIE GMINY WIEJSKIEJ GOŁDAP	51
TABELA 3. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW NA TERENIE GMINY GOŁDAP	58
TABELA 4. HARMONOGRAM DZIAŁAŃ PRZEWIDZIANYCH DO REALIZACJI W RAMACH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029	65
TABELA 5. WYBÓR MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA DOFINANSOWANIA DZIAŁAŃ UJĘTYCH W GMINNYM PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP NA LATA 2026-2029	75

Spis rysunków

RYSUNEK 1. WZÓR ZNAKU INFORMACYJNEGO UMIESZCZONEGO NA ZABYTKACH NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW	8
RYSUNEK 2. LOGO POMNIKA HISTORII	9
RYSUNEK 3. GOŁDAP NA TLE POWIATU GOŁDAPSKIEGO ORAZ WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO- MAZURSKIEGO	27
RYSUNEK 4. PANORAMA GOŁDAPI W 1940 R.	43

Spis fotografii

FOTOGRAFIA 1. WIDOK NA WYSTAWĘ STAŁĄ MUZEUM ZIEMI GOŁDAPSKIEJ	61
---	----